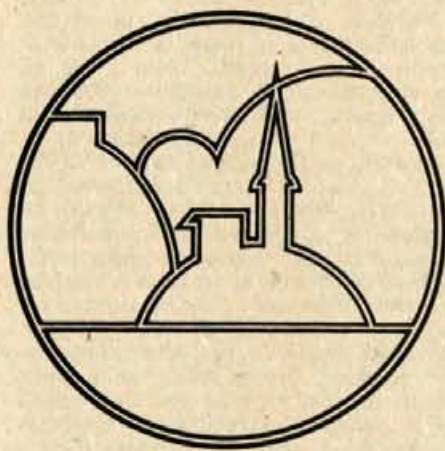

SNOVANJA

Kranj, 5. novembra 1974

št. 5 — I. VII

Bled – gostitelj ekslibristov z vsega sveta

15. mednarodni
ekslibris
kongres
19.-22. 9. 1974
bled-slovenija
jugoslavija

Znak 15. mednarodnega ekslibris kongresa.

Že davno v prejšnjem stoletju so ljubitelji ekslibrisov — med njimi je bilo veliko zbiralcev — pričeli ustanavljati društva. Pred nekaj desetletji pa so se zbrali zastopniki ekslibris društev in ustanovili mednarodno ekslibris organizacijo s kratico FISAE. Od takrat naprej organizirajo kongrese. Pred šestimi leti je bil kongres v Comu v Italiji, pred štirimi v Budimpešti na Madžarskem. Ta kongres je bil za nas zelo pomemben, saj je bilo mlado slovensko društvo Exlibris Sloveniae — ustanovljeno le tri leta prej — z velikim odobravanjem sprejeto v mednarodno organizacijo FISAE. Naslednji kongres leta 1972 je bil na Danskem. Takrat so soglasno sprejeli predlog Društva Exlibris Sloveniae, naj bo naslednji kongres v Jugoslaviji, in sicer na Bledu.

V drugi polovici septembra je bil ta 15. kongres res izveden. Čeprav je bil datum kongresa nekoliko pozen in marsikdo ni mogel več dobiti dopusta, je prišlo na Bled skoraj 200 ljudi. Tako je bil blejski kongres med močnejšimi kongresi. Zastopane so bile skoraj vse evropske države — razen Grčije, Bolgarije, Norveške in Anglije. Žal prijavljeni iz Združenih držav Amerike in Sovjetske zveze niso pripotovali, iz izven-evropskih držav je bil na kongresu samo en Kanadčan.

Po ustaljeni navadi zadnjih kongresov je bil tudi na Bledu najprej plenarni sestanek, katerega so se udeležili delegati društev, članic FISAE. Na sestanku so sprejeli vrsto pomembnih sklepov. Razpravljali so o društvi, članicah FISAE ter

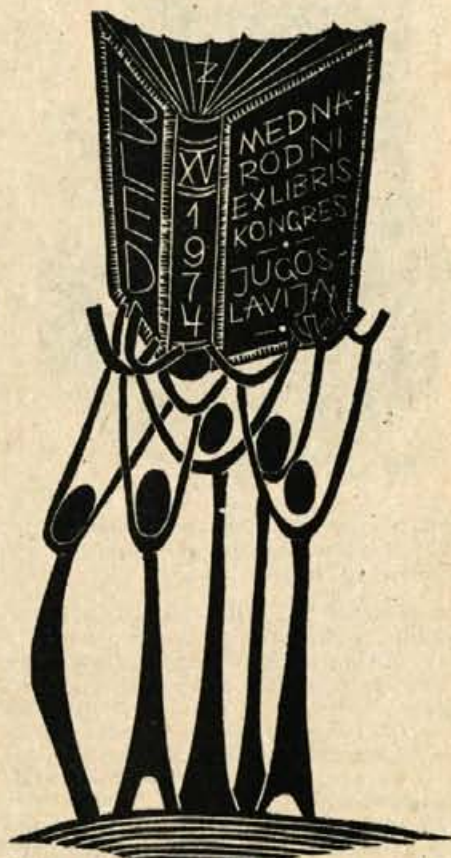
o njihovi dejavnosti. Sprejeli so predlog portugalskega društva, naj bo naslednji kongres leta 1976 v Lisboni, leta 1978 pa bo najbrž v Pragi. Za nas najpomembnejši in najzanimivejši del plenarne seje pa je bil razgovor o otroških ekslibrisih. Društvo Exlibris Sloveniae je skupaj z revijo Pionir pred letom organiziralo akcijo za izdelavo ekslibrisov, ki je neverjetno dobro uspela. Slovensko društvo je zato predlagalo mednarodnemu forumu, naj se akcija za izdelavo otroških ekslibrisov razširi šena druge države. Na plenarni seji so ta predlog navdušeno pozdravili. Otroci vsega sveta se bodo torej podali v svet ekslibrisov, ki je očitno mlademu človeku v zgodnji dobi izredno blizu.

19. septembra popoldne je bila svečana otvoritev kongresa. Takrat sta Bled in Gorenjska ekslibristom prvič odprla srce, saj so ob vstopu v Festivalno dvorano dekleta in fantje v narodnih nošah pripenjali slovenske šopke. Bled in Gorenjska pa nista bila gostitelja kongresa samo zaradi svojih lepote, ampak imata že bogato tradicijo na polju ekslibrisa. V Kranju je bila prva razstava ekslibrisov, in to v času, ko društva

Drobna in intimna grafična umetnost — ekslibris, ki povezuje knjigo z umetnostjo, ljubitelja knjige z zlahtno grafiko, umetnika z naročnikom, ta drobna umetnost skoraj ne sodi v naš čas. Prenežna je, preveč zahtevna za izdelovalca in za tistega, ki jo nežno položi v roke in opazuje. Vendar je ta odtujenost našemu času samo navidezna. Morda si prav zaradi divjanja našega trenutka želimo takšno nežno umetnost, ki jo skoraj pobožno gledamo, negujemo, in lepe grafične liste, na katerih se poleg slike pojavlja naše ime, lepimo v knjige in s tem povemo, da je ta knjiga moja.

Ekslibris se je ohranil skozi stoletja in morda prav danes doživlja v svetu nov preporod pa najbo to videti še tako čudno. Zanimanje za ekslibris raste med ljubitelji knjig, ki hočejo z ekslibrisi zavarovati svoje knjige in jih obenem okrasiti. Ekslibrisa pa ne zametujejo umetniki, čeprav ti večkrat posegajo po modernem izražanju, polnem iskanja in drznosti. Vendar umetnik na ekslibrisu redko poseže po abstraktno nerazumljivih potezah. Čeprav je ekslibris v svojem bistvu lastniški znak, želita tako umetnik kakor naročnik na ekslibrisu imeti nekaj več. Naročnik hoče imeti okras za svoje knjige, umetnik pa želi upodobiti kako značilno naročnikovo lastnost, igro z njegovim imenom, njegovimi konjički in podobno. Tega pa seveda ne more podati v neki abstraktnosti.

In da ekslibris niti najmanj ne izumira, kažejo štirje septembrski dnevi, v katerih so bile misli vseh ekslibristov po svetu usmerjene na Bled. Med 19. in 22. septembrom je bil namreč Bled srce svetovnega ekslibrisa. Takrat se je na Bledu zbrala vsa ekslibristična elita, na Bledu je bil XV. MEDNARODNI EKSLIBRIS KONGRES.

EX LIBRIS · JAN GURBA

Za ta ekslibris je Poljak Zbigniew Jozwik prejel drugo nagrado.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Exlibris Erharda Zierholda iz DDR.

Exlibris na temo »knjiga zblizuje narode« je delo zahodnonemškega umetnika Hermana Hufferta.

Poljak Jerzy Druzycy je kongresu posvetil exlibris z geslom »ljubezen do knjige nas združuje«.

sploh še ni bilo. In v Kranju živi tudi prva predsednica Društva Exlibris Sloveniae in do 15. mednarodnega kongresa tudi predsednica mednarodne organizacije FISAE Dagmar Nováček. V Kranju pa je tudi vrsta umetnikov ustvarila izvrstne exlibrise, o katerih bi kazalo nekoč napisati kaj več. V Kranju je tudi nekaj velikih zbiralcev exlibrisov.

Po pozdravih, med katerimi sta izredno toпло pozdravila kongresiste predsednica častnega kongresnega odbora dr. Aleksandra Kornhauser in član častnega kongresnega odbora rektor ljubljanske univerze

prof. Janez Milčinski, je sledilo pristrčno srečanje vseh udeležencev v avli Festivalne dvorane na Bledu. Med srečanjem je igrala godba na pihala jeseniških železarjev. Nato je prof. dr. Valter Bohinec v sliki in besedi prikazal Slovenijo, predvsem njene kulturne in naravne lepote. Sledilo je predavanje podpredsednika mednarodne organizacije FISAE Klause Rödla z Danske. Govoril je o dejavnosti exlibris organizacij od zadnjega kongresa naprej.

V avli Festivalne dvorane je bila za kongres pripravljena obsežna razstava exlibrisov. Del razstave je bil posvečen exlibrisom na temo »knjiga zblizuje narode«, drugi del pa je bil pregled exlibrisov, nastalih od 1972 do 1974. Umetniki iz vsega sveta so poslali skoraj 1500 exlibrisov, žirija pa jih je za razstavo izbrala okrog 550. Med temi je bila po številu poslanih exlibrisov daleč na prvem mestu Sovjetska zveza, sledile so Madžarska, Poljska, Češkoslovaška in druge. Mednarodna režija je podelila nagrade in priznanja za obe razstavi. Zanimivo je, da sta na obeh razstavah zasedla prvo mesto sovjetska grafika. Na obeh drugih mestih sta bila po en Poljak in en Romun, na tretjih mestih pa Čehinja in Poljak. Najbrž ni naključje, da so šle vse nagrade v socialistične dežele. Po eni strani so od tam poslali mnogo več exlibrisov kot z zahoda, po drugi strani pa pri mnogih vzhodnih umetnikih diha neka svežina in izvrstna tehnika, medtem ko mnogi zahodni umetniki v exlibrisu nekoliko stagnirajo.

Otvoritev razstav in podelitev nagrad je bila v programu prvega kongresnega dne. Zvečer ta dan pa so v hotelu Golf odprli razstavo izvirnih ilustracij za knjige Mladinske knjige. S tem se je naša največja založba imenitno predstavila mednarodni javnosti, obenem pa je Mladinska knjiga kot edina založba materialno podprla kongres na Bledu.

Drugi dan kongresa so bila na sporedu predavanja o najstarejših exlibrisih. Predavatelji so opisali in pokazali na diapozitivih dolgo vrsto srednjeveških exlibrisov, gost iz Kanade pa je govoril o nekoliko mlajših kanadskih najstarejših exlibrisih. To je bil doslej najpopolnejši pregled poznavanja najstarejših exlibrisov po svetu in bo gradivo na vsak način treba objaviti, saj ima velik strokovni pomen.

Na kongresu smo tudi predstavili slovenski exlibris. Dr. Emilijan Cevc in prof. Janez Logar sta za kongres napisala lepo knjižico »Slovenski exlibris«, v kateri je skoraj 80 reprodukcij slovenskih exlibrisov. Poleg tega so vsi udeleženci kongresa prejeli pred meseci natisnjeno knjižico o starejših exlibrisih na Slovenskem. Prav pri teh starih exlibrisih smo Slovenci in Jugoslovani v samem vrhu te umetnosti. Doslej smo vedeli, da je najstarejši exlibris, narejen za Slovence Slatkonjo, iz prvega desetletja 16. stol. Neposredno pred kongresom pa so v ljubljanski semeniški knjižnici odkrili še znatno starejši exlibris, ki doslej še ni obdelan.

V kongresnem programu je bilo tudi nekaj ekskurzij, na katerih so udeleženci spoznavali predvsem kulturne lepote Slovenije; Bohinj s cerkvijo Sv. Janeza, Crngrob, Škofjo Loko. V Ljubljani so obiskali Narodno in univerzitetno knjižnico, v kateri so bili razstavljeni otroški exlibrisi, in Semeniško knjižnico, v kateri so bili razstavljeni stari exlibrisi iz te knjižnice. Oboje je naredilo na udeležence kongresa izreden vtis.

Bled in Slovenija sta kongresistom res odprla srce. Težko je opisati navdušenje nad folklorno skupino France Marolt, ki se je udeležencem kongresa predstavila z izbranim, kvalitetnim in odlično izpeljanim programom. Na blejskem otoku pa je najprej govoril dr. Vinko Šribar o arheoloških najdbah na otoku, nato pa je akademski oktet v cerkvi zapel nekaj narodnih in umetnih pesmi. Kako silno so te pesmi

Emmanuil Graboveckij iz ZSSR.

Se en exlibris Hermana Hufferta na temo »knjiga zblizuje narode«.

uspele, pove dejstvo, da se nekateri udeleženci kongresa zanimajo za to, da bi oktet prišel nastopit v njihove dežele.

Tako velik kongres, kot je 15. mednarodni exlibris kongres na Bledu, seveda zahteva dosti velika finančna in materialna sredstva. Pri tem je veliko pomagala Kulturna skupnost Slovenije, velik posluš pa so pokazali tudi Skupščina občine Radovljica, ter kulturne skupnosti

Rezbarji vratnih kril na Gorenjskem

II. del

Ko smo skušali raziskati in oceniti likovno, arhitektonsko, etnološko in pričevalno vrednost rezljanih vratnih kril na Gorenjskem, so bili kot študijsko gradivo uporabljeni ohranjeni primerki. Teh je, lahko rečemo, vsaj relativno še dovolj ohranjenih, vendar je to le slaba tretjina ali morda še manj, kar pa za študij še vedno zadostuje. Neprimerno težja naloga je bilo odkrivanje posameznih ustvarjalcev ali področij na katerih so delali. Podatki o rezbarjih so povečini že pozabljeni, poučni so primeri, ko neposredni potomci ljudskih umetnikov sploh ne vedo več, s čim so se njihovi dedje ukvarjali...

S primerjavo značilnosti oblikovanja in izdelave je bilo mogoče vsaj delno oceniti razširjenost izdelkov posameznih rezbarjev ali področja, na katerih so vratna krila izdelovali »v šteri«. Ob iskanju osebnih podatkov o posameznikih pa so bile težave mnogo večje. Zanimivo je dejstvo, da je bilo še največ podatkov tako v izročilu kot v neposrednem spominu ohranjenih prav na področjih, ki so šele v zadnjem času stopila v korak z razvojem, to je v Tuhinjski dolini in v Bohinju, medtem ko je področje okrog Kranja, ki je že pred vojno doživljalo svoj socialni preobrat, popolnoma brez podatkov, čeprav je tu delovalo nekaj rezbarjev in je še danes ohranjenih kar lepo število njihovih izdelkov.

Za vso Gorenjsko so bile z gotovostjo odkrite štiri skupine, v katerih so znana tudi imena posameznih rezbarjev. To sta tuhinjska in škofjeloška skupina, v katerih je delovalo več rezbarjev, ter rezbarja iz Zabreznice ter iz Srednje vasi v Bohinju. Za ostale skupine so podatki preskromni, da bi iz njih lahko sklepali na imena ali na izvor posameznih ustvarjalcev. Razen v škofjeloški skupini so bili vsi samouki, po poklicu priučeni mizarji, ki so se ukvarjali z mizarstvom in rezbarjenjem kot dodatnim poklicem, njihovo socialno poreklo pa je bilo razen enega vedno kajžarsko ali bajtarsko, kar prav radi poudarijo njih poznavalci še danes. Močan vpliv nanje je morda imela poklicna Tomčeva delavnica iz Ljubljane, v kateri so predvsem bogatejši naročniki kupovali ali pa naročali največkrat samo rezljane kasete, ki so jih potem vstavili v cerkvena vrata, klopi ali kam drugam. Največji vpliv pa so poleg rezljane cerkvene opreme imeli na ljudske umetnike ornamenti in rezljani oltarji v domačih cerkvah ter tradicionalni okraski iz druge umetnosti, ki je izpolnjevala kmečke domačije.

Iz podatkov, ki jih je zbral dr. Ivan Sedej, zvedo, da se je znana podobarska družina Šubicev iz okolice Skofje Loke že zeli zgodaj ukvarjala tudi z izdelavo rezljanih vratnih kril, ne samo za cerkve, ampak tudi za profane stavbe. Rezljana vrata, ki jih je za hišo Štefana Šubica v Poljanah naredil brat Janez Šubič, so bogato figuravno okrašena, figuralni okras, ki je nastal pod vplivom Schnorrove grafike, pa je dovolj napreden. V prizoru Bega v Egipt je zaslediti celo nakazane značaje posameznih oseb ter se le posamezni detajli (stilizirana drevesa) navezani na tradicijo Podobna so vrata iz Dolenje Dobrave, ki so bila namenjena za cerkev na Trati, in jih je leta 1907 izdelal Jože Šubič-Lužar iz Gorenje vasi, primer odlične rezbarske tehnike, čeprav ne izpovedu jejo osebnega odnosa do izdelka.

Bogati izdelki Šubicev so vsekakor vplivali na premožnejše naročnike, da so hoteli tudi oni imeti podobna vrata. Ker pa je bil okus podeželja v tem času še zelo konservativen in ker tako na predne rešitve kmetu niso ustrezale (podobno velja tudi za meščane), so naročili rezbarja, ki je izhajal iz njihove sredine in je znal te njihove zahteve tudi izvesti. Značilen za to je rezbar Gregor Puc, po domače Balant, bajtar in rezbar-samouk s Tabora v Žireh. Njegova rezljana vrata v Žireh 86, narejena okrog leta 1890, so po kompoziciji podobna drugim (dvokrilna vrata, vsako krilo razdeljeno na tri kasete, zgornjo in spodnjo v obliki kvadrata ter srednjo v obliki visokega pravokotnika), v vsaki kaseti pa so izrezljani različni figurálni prizori. Ker je bila v stavbi gostilna (Pri Tomažu), sta poleg prizorov iz Svetega pisma v zgornjih kasetah in zaščitnikov gospodarja ter njegove žene (sv. Tomaž in Katarina) v spodnjih kasetah tudi upodobitvi pивca na sodu ter

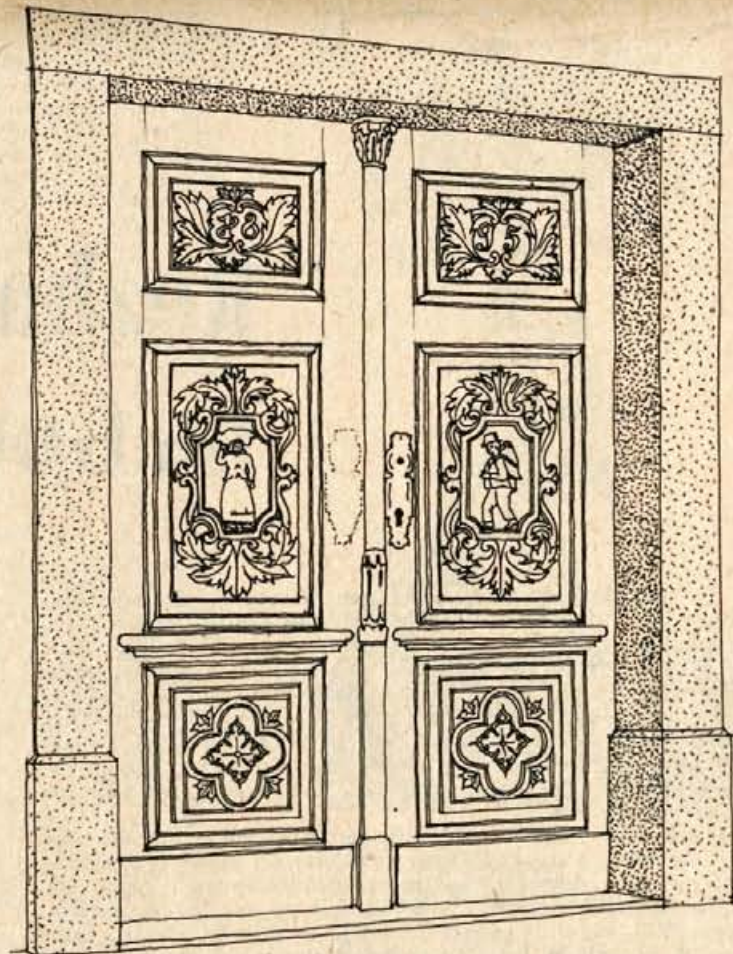
Bogato rezljana figurativna vrata v Žireh 86, delo Gregorja Puca-Balanta, kajžarja s Tabora pri Žireh. Da je bila v hiši gostilna, povedo figure pivca na sodu in moža ter žene, ki nosita posodo z grozdem. (okrog 1890).

(Nadaljevanje na naslednji strani)

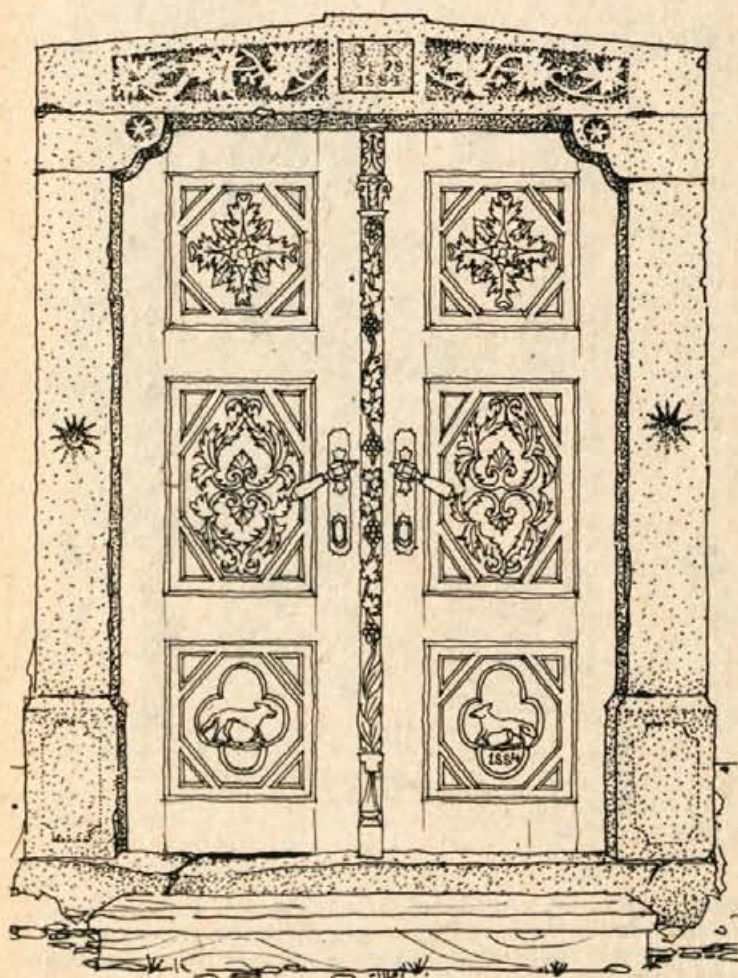
moža in žene, ki nosita veliko posodo z grozdem. Predloge za figuralne kompozicije je dobil rezbar najbrž kot grafične liste, posebno značilen pa je koncept plitvih reliefov, ki kaže na prav renesančno monumentalno občutje, močno stilizirano in zasnovano kolikor se je le dalo simetrično. Ta vrata so bila brez dvoma v tesni povezavi z zlatimi oltarji, če že ne predstavljajo njihovega zadnjega odmeva oziroma konca, kot ugotavlja dr. Sedej. V tem konceptu in načinu obdelave je zajeto tudi bistvo ljudske konservativne miselnosti, katere podlogo tvorijo vraže in verovanja; kmečki človek je v 19. stoletju že sprejel materialne dobrine moderne civilizacije, ni pa še mogel spremeniti svojega bistva in je v duhovnem pogledu še vedno ostal izoliran.

Kaj več o rezbarju Balantu ne zremo, značilen je predvsem za razumevanje vseh ostalih. Ker je imel kot neposredno predlogo in obenem kot konkurenco tehnično dovršene izdelke iz Šubičevih delavnic, je moral spremeniti osnovni koncept tako, da ga je približal miselnosti naročnika. Gregor Puc je to storil z likovnimi prijemi, ostal pa je pri figuraliki, ki je bila sicer najmočnejše orožje poklicnih rezbarjev. Drugi rezbarji, ki so bili vsi po vrsti samouki, so se teže spuščali na zahtevno področje figuralike, likovni konservativnosti naročnika (in sebe samega) pa so zadostili z uporabo tradicionalnih ornamentov in detajlov, ki so bili opisani že v prvem delu.

Med rezbarji-samouki najbolj samosvoja osebnost je bil mizar, rezbar in gostilničar Zupan Jože, po domače Vrbanovec iz Zabreznice na Gorenjskem. Bil je lastnik raznih gostiln zapored (Moste pri Zirovnici itd.), umrl pa je leta 1914, star 60 let. Od drugih rezbarjev ga ne ločijo toliko karakteristični detajli in včasih skoraj realistično oblikovanje, ampak predvsem to, da se je z rezljanjem vrat ukvarjal bolj zaradi osebne nagnjenosti do rezbarstva kot pa zaradi zasluzka, saj je izdelal rezljana vratna krila dostikrat le za sorodnike (v Vrbi, Zapužah). Odlikuje ga izredno natančno delo in pester izbor dekorativnih motivov, v pravilni in strogi kompoziciji vratnih kril (dva kvadrata — pravokotnik). Dekorativne elemente akanta, školjk, rastlinskih kompozicij in kapitelov, ki jih uporabljajo tudi drugi rezbarji, je znal vsakokrat drugače obdelati in uporabiti.

Vrata na mlinu v Zg. Tuhinju s simboličnima figurama kmeta in kmetice, ki nosita mehove z žitom. Odlično delo Janeza Hrovata-Hribnika, kajžarja iz Tuhinja, značilno za njegovo tretjo razvojno fazo (1895).

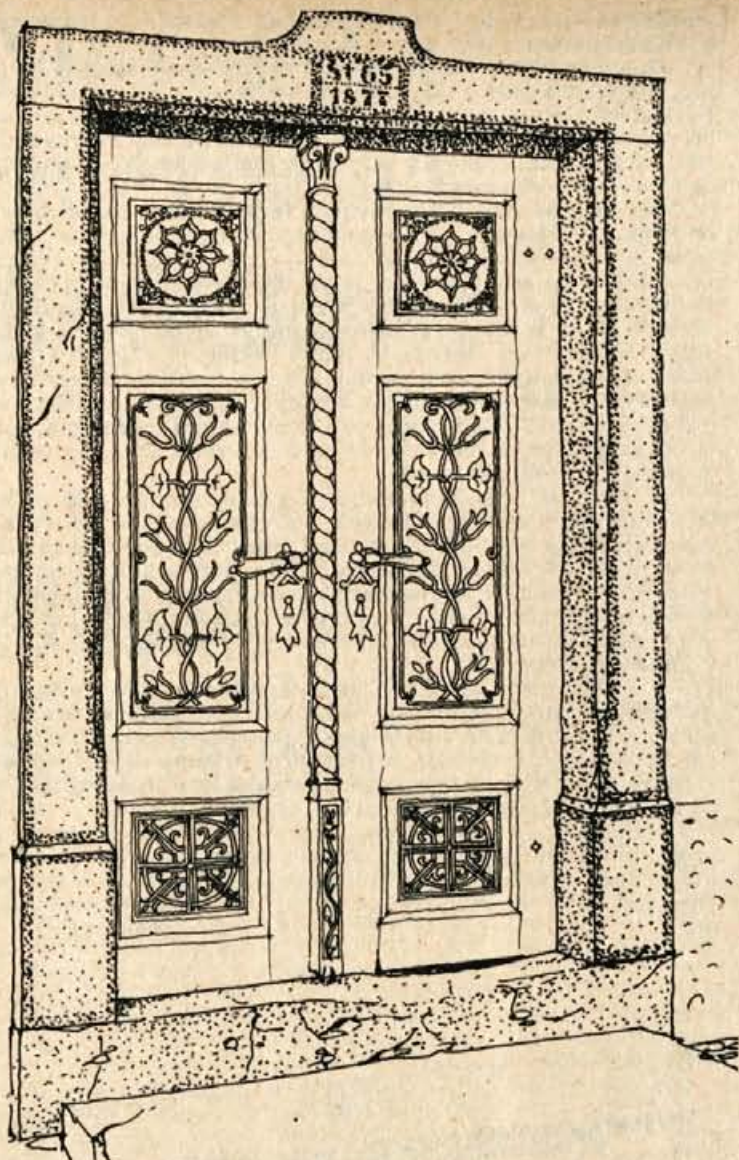
Rezljana vrata v bogatem portalu v Smokuču 26. Rezbar Zupan Jože-Vrbanovec iz Zabreznice je izrezljal volka kot namig na domače ime »Pri volku«. (1884).

Njegova posebnost, lahko bi rekli kar podpis, pa je oblikovanje srednje pripire in skoraj humoristično vključevanje ene od naročnikovih značilnosti v rezbarije. Dosledno na vseh vratih je namreč upodobil motiv vinske trte, največkrat kot okras na srednji pripiri, v skrajnosti povsem realistično na vsej površini (kasete in pripira) v Vrbi 9 (1886). To je morda imel za svoj osebni simbol, saj je bil v prvi vrsti gostilničar in šele potem rezbar... Podobno kot svoj poklic je vključeval v vrata tudi ime ali vzdevek naročnika. Tako je v letu 1884 izdelal bogato krašena vrata za kmeta Kosela iz Smokuča 26. Ker se je pri hiši reklo »pri Volku« (še danes), je v spodnji kaseti upodobil volka in lisico, na prvi pogled kot dekoracijo, verjetno pa sta obe živali predstavljali poleg hišnega naziva tudi anekdotno snov, ki je danes ni več mogoče ugotoviti. Največkrat je upodobil v obliki figure ime lastnika na zgornjem kapitelnem zaključku vratne pripire. Tako je pri sorodnikih v Zapužah 2 (pri Grom) tedanjemu lastniku Janezu Brejcu izrezljal leta 1884 Janeza Nepomuka v značilni podobi s prstom na ustih (do pasu), kmetu Matjažu iz Vrbe 24 podobno na vrhu pripire v letu 1879 kralja Matjaža (doprsna upodobitev), sebi pa levo glavo, ki je poleg tega, da je bil to takrat značilen motiv, predstavljala tudi njegov značaj.

Ker ni izdeloval rezljanih vratnih kril redno, ampak le občasno, je težko ugotoviti, koliko njegovih izdelkov je izginilo oziroma koliko jih je še mogoče najti. Nemogoče je tudi ugotovljati, kako se je razvijal kot rezbar, saj nam njegovo najstarejše poznano delo (Vrba, 1879) predstavlja že povsem dozorelega ustvarjalca z vsemi osebnimi značilnostmi. Morda bodo kdaj podrobnejše raziskave odkrile še nepoznana dela in pa to, od kod pravzaprav izvira njegovo tako dobro poznavanje obrti, ki mu je bila le bolj v zabavo.

Zaradi dobro ohranjenega izročila in velikega števila izdelkov ter zaradi posebnih objektivnih možnosti (podrobne raziskave so bile opravljene kot posebna etnografska akcija Muzeja v Kamniku v letih 1970—71) je največ podatkov o rezbarjih vratnih kril zbranih na področju Tuhinjske doline. To geografsko razmeroma zaprto področje je doživelo v začetku 19. stoletja po razširitvi ceste živahne spremembe, ki so se kazale tudi v odnosu kmetov do stavb. Značilno je, da so najprej poskrbeli za gospodarske stavbe (kašče, hleve) in da so skromne stanovanjske stavbe le deloma sledile ekonomskemu razcvetu. Predvsem z dekora-

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Skrbno izdelana vrata v Srednji vasi v Bohinju 69 so značilno delo »samoukarja phtaura« Hkaučovega Toneta iz Srednje vasi (1877).

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

tivnimi detajli, med katere so kot najpomembnejša spadala tudi rezljana vrata, so prebivalci Tuhinjske doline hoteli pokazati svoj novi položaj. Zato se sredi 19. stoletja, torej prej kot na ostalem delu Gorenjske pojavi izredno nadarjen rezbar, za katerega sicer ni mogoče ugotoviti, kje se je izučil svoje obrti, če se je ni lotil kot popoln samouk, saj je mogoče prav dobro slediti njegovemu razvoju v pol stoletja dolgem obdobju, ko je rezljal vrata za Tuhinje.

To je bil Janez Hrovat, znan pod vzdevkom »podobar Hribnik«. Rojen je bil 11. 12. 1827 v Zg. Tuhinju 29 kot kajžar, umrl pa je prav tam 4. 4. 1911 kot prevžitkar in mizar. V njegovem delu so vidne štiri razvojne faze. V prvi je vsa obdelava tudi obrtniško slabša, motivi so rezljani plitvo, pri prvih vratih, ki so bila izdelana še pred njegovimi najstarejšimi datiranimi (prva datirana 1860 v Buču), se je boril še z oblikovanjem celote in prilagajanjem segmentnemu zaključku portala. Kasete je v začetku še neubranilo izpolnjeval z motivom rozete, ki mu je bil iz domačega okolja še najbližji, posnemal pa je tudi vzore s starejših vrat iz 18. stoletja.

V letu 1861 je bil povabljen — verjetno prvič — da izdela vrata za zahtevnejšega naročnika. Vrata na župnišču v Smartnem v Tuhinju so okrašena z novimi motivi, ki posnemajo okraske, ki jih je videl v cerkvi na zlatih oltarjih in baročni opremi. Od tu so kot motiv prišli tudi grifoni (krilati levi) ter renesančno profilirani motivi na okvirih kaset. To delo je bilo najbrž preskusni kamen za večja naročila, ki jih je opravil 1862. leta v cerkvi na Selih in 1864. leta v cerkvi in na kaplaniji v Smartnem. Zaradi dobro opravljenega dela je še istega leta izrezljal vrata in klopi v cerkvi v Spitaliču. Da so izdelavo sprejeli z zadovoljstvom, pričča dejstvo, da je enak sistem vrat in klopi ohranjen v cerkvi na Taboru pri Gomilskem. To njegovo najplodnejše obdobje, posvečeno sicer v glavnem delu po raznih cerkvah, je značilno tudi po figuraliki: od že omenjenih grifonov prek angelov-piskačev v cerkvi na Selih do godcev z godali v Motniku 36 (1885).

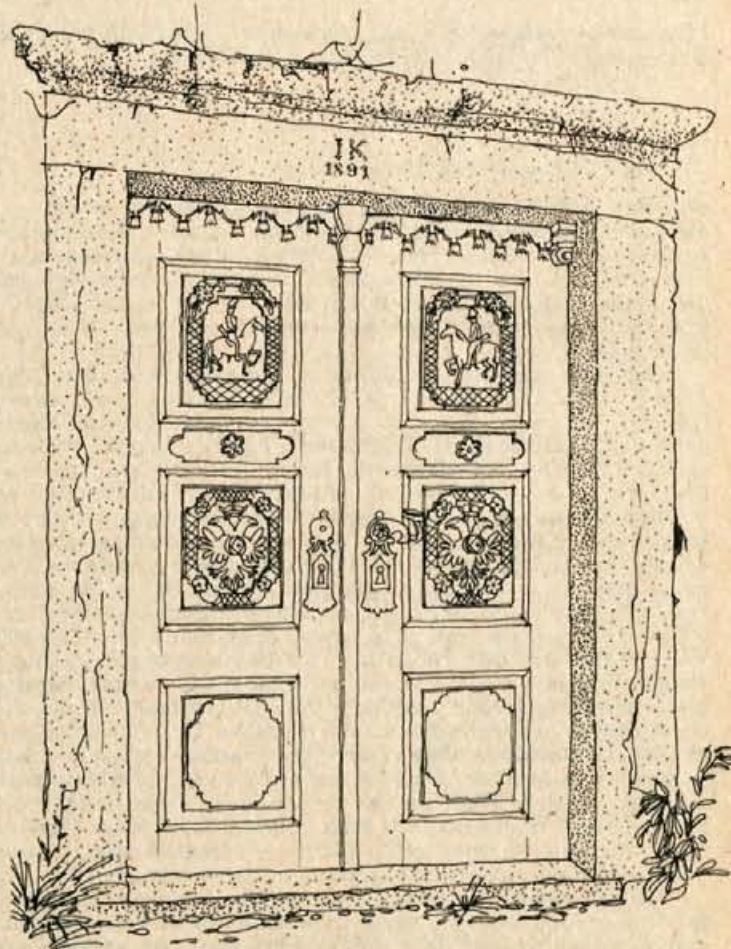
Pri teh motivih se zgleduje ali bolje rečeno mu rabijo kot predloge tako kvalitetna rezbarska dela iz cerkvene umetnosti kot podobe na panjskih končnicah, slikah na steklo ipd.

Njegovo tretje obdobje se začne po letu 1889 in pomeni vse močnejšo naslonitev na prodirajoče historične vplive. Spremeni celotno kompozicijo vratnih kril, poglobi in ojača okvire kaset ter skuša poglobiti tudi relief. Iz tega časa izstopata dve deli: vrata s figurama kmetice in kmeta, ki nosita mehove z žitom v mlin v Zgornjem Tuhinju (1896), in tehnično najbolj dovršena vrata z globoko rezanim motivom vaze s šopkom v Motniku 12 (1896).

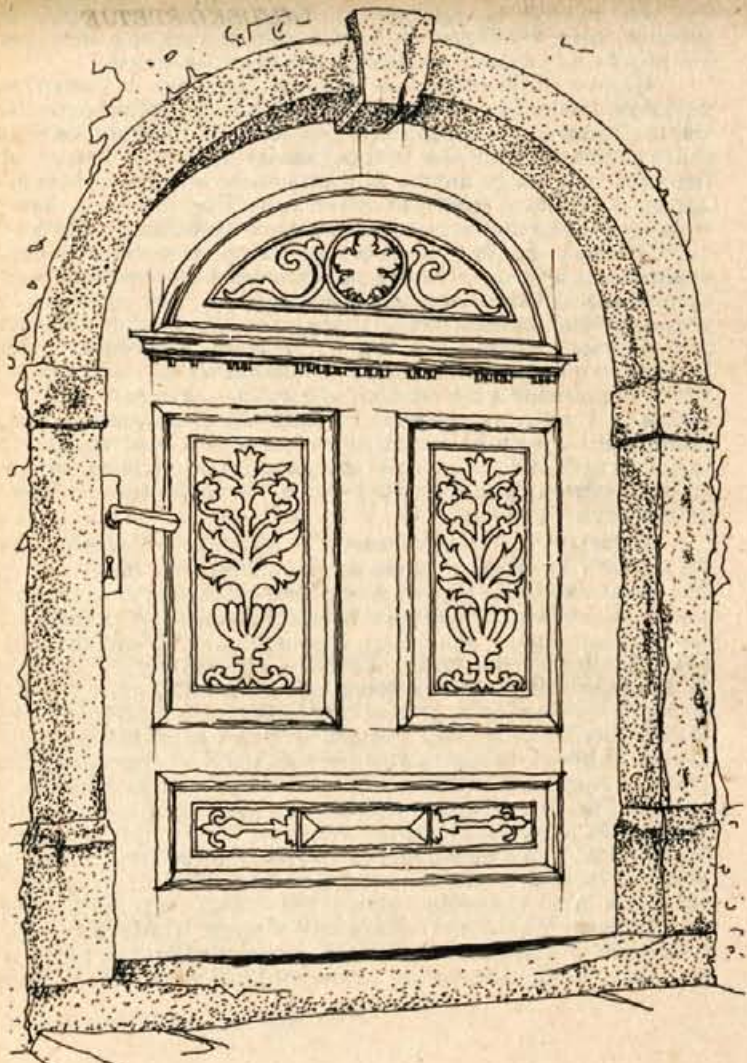
Cetrta in zadnja faza njegovega dela pomeni že propadanje kvalitete. Značilni so paličasto profilirani in svojevrstno na vogalih prepleteni okvirji kaset, rastlinski ornamenti so bolj mesnati in poenostavljeni. Iz tega časa so tudi edina vrata in klopi s signaturo I. H. iz let 1901 in 1902 v cerkvi v Motniku. Njegovo zadnje delo, ki pa ni bilo nikoli dokončano, je oprema cerkve na Vranji peči (1908). Vzporedno z navedenimi večjimi deli, ki jih je izdelal za cerkve in katerih naročniki so bili največkrat prav tako kmetje sami, je ohranjenih še več kot 20 rezljanih vrat na domačijah po vsej Tuhinjski dolini. Razen kratkega izleta, ki ga je napravil na štajersko stran, pa je zaslediti nekaj njegovih del tudi po Črnem grabnu proti Trojanam.

Nadarjen Hribnikov učenec je bil Jakob Kadunc, rojen 21. 7. 1844 v Zg. Tuhinju, znan pod imenom Baloh (pred ženitvijo kot Zavašnikov Jaka). Umrl je leta 1961 v Znojilah in je skoraj do konca še izdeloval v tradiciji tuhinjskih rezbarjev rezljana vrata, kar zelo jasno pove, kako dolgo časa je bila v Tuhinju ohranjena tradicija in prvoten odnos do domače umetnosti. Nadaljeval je tam, kjer je Hribnik, katerega učenec je bil, končal. Ker pa je to obdobje pomenilo že propad učiteljevega ustvarjanja, ni mogel Baloh doseči ničesar več. Obenem so bila tudi naročila manjša, ker so Tuhinjeci ob koncu stoletja spet padli v gospodarsko stagnacijo. Njegova posebnost je krožec na profilu med srednjo in spodnjo kaseto, najboljše delo pa so njegova zadnja vrata iz leta 1950, ki jih je izdelal za vrata v Motniku 36. Na njih je namesto šopka cvetic v vazi upodobil šopek vinske trte, spodaj pa poskušal posneti Hribnikove grifone iz Smartnega. Zadnji domači tuhinjski rezbar je bil Podbevšek Alojz (1896—1952), po poreklu kajžar. Učil se je pri Balohu na Selih, pomemben pa je morda najbolj v tem, da je o njem ostalo še največ izročila, med drugim tudi o načinu dela. Enako kot večina rezbarjev je za svoje delo v »šteric«

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Rezbarsko zanimiva, a morda nedokončana vrata z dvoglavimi orli, značilnimi za neugotovljivega rezbarja v okolici Moravč (1891).

Ploskovito, v silueti rezljano okrasje na enokrilnih vratih na Dovjem naj bi bilo delo nekega rezbarja s Koroškega.

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

prinesel s seboj vse orodje v lesenem zaboju. Vse priprave si je izdelal sam, vrata pa je izdeloval — odvisno od zahtevnosti dela od 10 dni do nekaj mesecev. Na svoje delo je bil zelo ponosen, zgodilo se je celo, da je hotel vrata, za katera naročnik ni hotel plačati zahtevane cene, odnesti s seboj domov (Zg. Tuhinj 26, dogodek leta 1936). Motive si je zrisoval na papir in jih vrezal potem, ko jih je pokazal naročniku.

Zadnjega rezbarja »samoukarja«, kot ga še danes označujejo domačini, katerega ime se je ohranilo, poznajo pod nazivom »pltaur« Hkaičov Tone iz Srednje vasi v Bohinju. Naziv »pltaur« (iz nemškega der Bildhauer je kipar) si je pridobil ne zaradi podobarstva, ampak ker je znal vključevati v kompozicijo rezljanih vratnih kril ponekod tudi figuraliko. Tudi on je bil kot Vrtnanovec doma iz gostilne, vendar le kot »strica«, po poklicu pa je bil mizar. Njegovo rezbarsko delo se je začelo po zgledu dotedanjih skromnih poskusov v Bohinju (polrozete, mreže ipd.), ko pa so gradili novo cerkev v Bohinjski Bistrici (1894), je Tekavec, kot se je verjetno v resnici pisal bohinjski rezbar, sodeloval vsaj pri izdelavi vhodnih vrat, za katere so nekaj delov naročili v poklicnih rezbarskih delavnicah (zgornje kasete z angeli, morda iz Tomčevih delavnic v Ljubljani, podobno kot je to dokumentirano za kasete na klopih v cerkvi v Cerkljah), ostale dele pa so izdelali domači mojstri, morda sam Hkaičov Tone. Značilni paličasti motivi, ovalne oblike kaset in prizmatični vzorec, ki nastopajo na vseh njegovih vratih, so nakazani že tu. Od prvotnih abstraktnih motivov (Srednja vas v Bohinju, 1877) je po izkušnji v Bistrici pričel izdelovati tudi krila s figuralnimi motivi (Srednja vas v Bohinju 73, leta 1899), kar mu je prineslo ime »pltaur«. Umrli je med prvo svetovno vojno v domačem kraju.

Ob teh znanih rezbarjih je bilo seveda še precej takih, ki so ostali anonimni vsaj do danes. Omeniti moramo vrsto rezljanih vrat v okolici Moravč, datiranih v zadnji četrtini preteklega stoletja, ki so značilne po tem, da so vse figuralno obdelane, skupna pa jim je podoba dvoglavega orla; morda so bila izdelana celo v znani Rovškovi delavnici, ker kažejo boljše rezbarsko kot mizarško znanje. Žal se je ohranilo le nekaj primerkov, kot najbolj

značilna so vrata iz leta 1891 v Moravčah, kjer sta v zgornjih kasetah izrezljana konjenika.

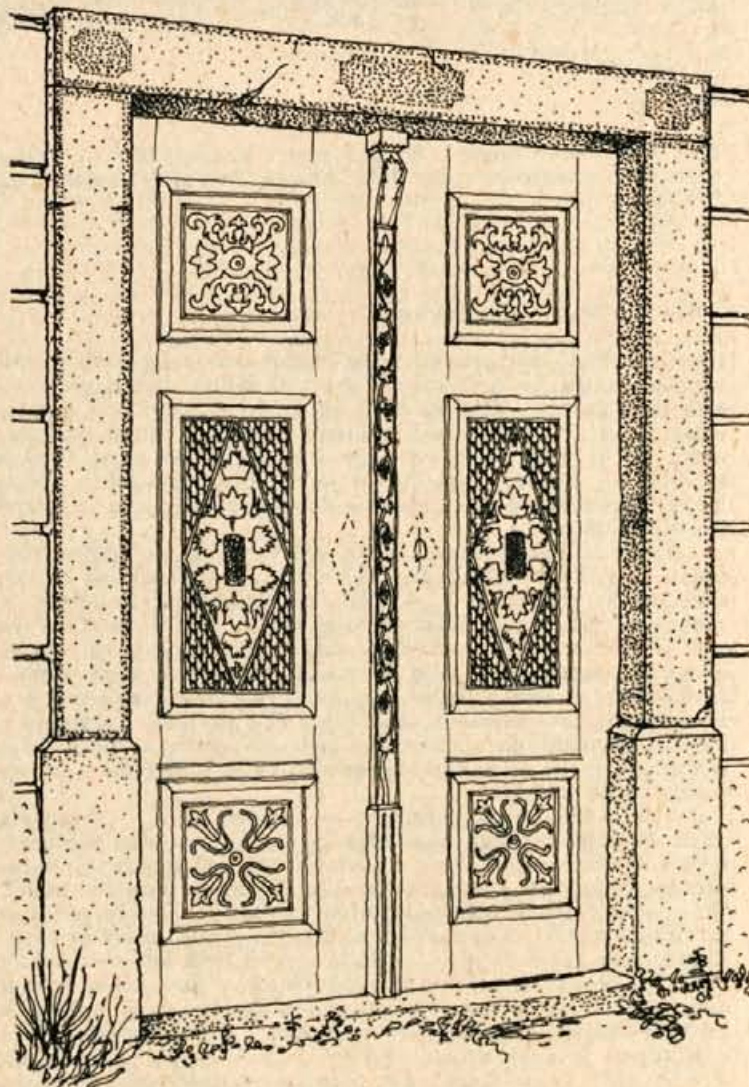
Drugo skrajnost tako v prostoru kot načinu obdelave kažejo rezljana vratna krila v Dovjem in Mojstrani, ki naj bi jih po izročilu izdelal neki rezbar s Koroške. Že mizarški izdelek se loči od drugih (enokrilna vrata) še bolj pa kompozicija kaset. Ornamentika s stiliziranim šopkom v vazi pa je izrezljana tako ploskovito, da je od vseh podrobnosti ostala le še silhueta.

Ostala je še vrsta neugotovljivih rezbarjev, ki so vsi delovali ob koncu 19. stoletja. Najpomembnejši skupini ali morda posameznika sta v okolici Cerklj, kjer je vrsta bogato izrezljanih vratnih kril, katerih posebnost je poleg skrbno izdelane in skoraj fantastične ornamentike še rombasto oblikovana dekoracija srednjih kaset in izbočeni polji spodnjih. Podobna vratna krila, verjetno delo istega mojstra, so tudi v Voklem in Vogljah. Druga značilna skupina rezljanih vratnih kril je s središčem v Senčurju, razširjena pa je vse do Suhe pri Predosljah in Vokla. V oblikovanju dekorativnih detajlov je sicer nekoliko manj inventivna, njena značilnost pa so mrežasti ali luskasti vzorci, ki so na večjih površinah izdelani zelo skrbno.

Še ne dovolj raziskano področje, kjer je ohranjeno še veliko število rezljanih vrat, je tudi okolica Škofje Loke, kjer smo lahko navedli le enega od ljudskih rezbarjev, čeprav je mogoče že po raznovrstnosti izdelkov soditi, da jih je bilo dosti več. Tudi okolica Bleda (Bohinjska Bela) predstavlja področje, kjer je še neidentificiran rezbar, ki je zapustil nekaj prav kvalitetnih izdelkov, njegova značilnost pa so bile štirilistne rozete iz fantastičnih plodov v obliki tulipanov.

Ob odkrivanju teh skoraj nepoznatih stvaritev preprostih ljudskih umetnikov ter še bolj ob spoznavanju pomena, ki so jih njihovi proizvedli imeli v življenju preprostega kmečkega človeka v drugi polovici 19. stoletja, je prišla do spoznanja tudi zavest, da je pravzaprav večina primerov te ljudske umetnosti že izginila in da prav zdaj izginjajo tudi njeni zadnji ostanki. Le malo je tistih, ki še razumejo preprosto, a bogato in značilno likovno govorico preprostih ustvarjalcev, včasih se celo srečamo z ljudmi, ki skušajo rezljana vrata kupovati in preprodajati kot tržno blago, pa celo med strokovnjaki je veliko takih, ki so šli ali ki gredo mimo...

Majda Fister

Značilen luskast ornament je bila stalna sestavina v dekoraciji, ki jo je uporabljal neznan rezbar v okolici Senčurja. Na sliki vrata iz Voklega 35 (1884).

Slovenska poezija na Koroškem:

Milka Hartman

Danes, ko smo kljub vsemu, kar se dogaja na Koroškem, priče novemu preroču koroške književnosti v imenih srednjih in mlajših rodov, od Valentina Polanška, Andreja Kokota, Gustava Januša in Staneta Vakovnika do Janka Messnerja in Florijana Lipuža, katerih literarno delo odmeva v matičnem prostoru in se torej vključuje v osrednji tok sodobne slovenske literarne ustvarjalnosti, ostaja vse preveč ob strani pesnica MILKA HARTMANOVA, tedaj tista koroška ustvarjalka, ki je po drugi svetovni vojni, ko je bila končana najhujša doba nacističnega raznarodovanja, prva dvignila glas izvirne domače besede. Bilo je leto 1952, ko tu, tostran Karavank niti slutili nismo, kaj vse se dogaja v duhovnem življenju koroških Slovencev.

Tisti, ki smo kasneje kakorkoli stopili v neposrednejši stik s tamkajšnjimi ljudmi, laže razumemo, kaj je mogla pomeniti njena beseda na Koroškem tistikrat, prav tako pa laže razumemo, zakaj ta poezija more še vedno imeti tako širok odmev med njenimi rojaki.

Milka Hartmanova se je rodila leta 1902 v Libučah pri Pliberku v kmečki družini. Ne samo njeno otroštvo, ne samo njeno mladost, prav vse njeno življenje so spremljali težki dogodki, vsi pa so bili v neposredni zvezi z bojem za obstanek. Že kot otrok je morala z ostalimi reševati domačo kmetijo pred propadom, zaradi tega je tudi predčasno prenehala s šolanjem na utrakvistični šoli v Zgornjih Libučah, kjer je bil slovenski pouk vedno samo zadnje uro, to je od 3. do 4. ure popoldne. Končala je šestletno šolanje, sicer pa je takrat izbruhnila še prva svetovna vojna in še bolj zaostriła življenjski boj. Med prevratno dobo, med začasno osvoboditvijo Koroške 1918—1920 je želela nadaljevati šolanje v Ljubljani. Rada bi postala učiteljica ali vzgojiteljica, vendar svoje namere v takratnih razmerah ni mogla uresničiti. Zato je bilo njeno izobraževanje omejeno zgolj na pliberško izobraževalno društvo. Doživljala je težke dneve pred plebiscitom, doživela 10. oktober 1920, ki je legel nanjo kot mora, iz katere ji je pomagala prizadevna kulturna dejavnost, dramski in pevski nastopi. Za Hartmanovo je bilo odločilnega pomena, da ji je Krščanska prosvetna zveza omogočila obiskovanje gospodinjske šole v Ljub-

ljani, da je nato kot gospodinjska učiteljica lahko z uspehom vodila številne gospodinjske tečaje, in sicer najprej pet let v Jugoslaviji, od leta 1927 do leta 1939 pa v rodni Koroški, kjer pa so bili tečaji povezani s kulturnimi prireditvami, najpogosteje z dramskimi nastopi. Hartmanova je morala ves čas premagovati nenehna nasprotovanja, s prihodom nacistov pa je bilo delo nasilno ukinjeno, saj so zadnji tečaj v Skofičah leta 1939 dobesedno razbili s koli.

Leta 1941, ko je bila zaposlena pri Slovenski prosvetni zvezi v Celovcu, jo je gestapo s skupino ostalih zaprl v celovške zapore, od koder je po dveh mesecih odšla za začasno gospodinjsko pomoč v gore nad Krko, med tem pa so domače izselili. Po koncu druge vojne se je ponovno vključila v gospodinjsko prosvetno delo, in sicer do leta 1959, ko je morala odnehati zaradi bolezni. S tem nikakor še ni bilo konec njenemu kulturno prosvetnemu poslanstvu, saj še danes, ko ji je že 72 let, vztrajno deluje kot ljudska prosvetiteljica v rojstnem okolišu in vzgaja najmlajši koroški rod, od katerega je odvisna prihodnost slovenstva na Koroškem, še vedno živo spremlja literarno življenje in se veseli pesniških srečanj z znanimi našimi književniki.

Ne smemo namreč pozabiti, da se je Milka Hartmanova vse svoje življenje predajala književnemu ustvarjanju. Kljub nesporodnim okoliščinam, ko je živel brez sleherne zveze z ostalim slovenskim slovenskim dogajanjem, se je dokopala do zaviljive stopnje, ki bi jo v najzlahnejšem pomenu besede smeli imenovati ljudska pesnica, saj vsa njena bogata poezija izvira iz ljudskega življenja, napisana je v preprostem, a vzorno kultiviranem ljudskem jeziku in namenjena njenim ljudem.

O svojem pesniškem ustvarjanju je med drugim zapisala naslednje: »Pesem se je spočela nekje globoko iz počutja življenja v družini. Očka je bil citraš in pevec, mamka pevka, še babica zavedna Slovenka, bratje in sestra muzikantje in pevci. Vse to smo dajali v uteho svojim občutkom v zatiranju, ponižanju, ogorčenju nad krivicami — doma pod drevesom, v Društvu, v cerkvi, v družbi prijateljev. Za branje ni bilo mnogo časa. A brala sem pesnike, posebno Gregorčiča. Dih prve ljubezni je prinesel na moj preprost papir prve stihe, in sicer o Junaku. Nato sem zbiral stihe, navdihe pri delu na polju, ob žetvi, senožeti, ob cvetoči ajdi in tako dalje. To so bili poskusi, a so zelo počasi rasli in dozorevali. Bila sem tudi dolgo otrok, naivna, lepa duhovna ljubezen me je vodila ne vseh mojih potih. Bila sem sanjava, živila nekako v pravljici. Menda zato, ker nisem srečala človeka, ki bi me bil postavil v resničnost življenja, čeprav je bilo življenje trdo, kruto, polno nesoglasij in razočaranj.«

Doslej sta izšli dve njeni pesniški zbirki, in sicer **Moje grede**, ki jih je Mohorjeva družba v Celovcu izdala leta 1952 za njeno 50-letnico, dvajset let kasneje pa je za njeno 70-letnico izšla obsežna knjiga pesmi pod naslovom **Lipov cvet**. V rokopisu čaka na založnika mladinska zbirka, medtem ko je precej gradiva, pesmi in proze, raztresene po različnih publikacijah, kakor **Tednik**, **Družina** in **dom**, **Mohorjev** in **Koroški koledar**.

Čeprav je življenje in delo pesnice Milke Hartmanove preprosto in jasno začrtano, je vendarle težko v celoti označiti njen kulturni in posebej literarni delež v sodobni Koroški. Na zunaj je njeno življenje predvsem svetel zgled velikega žrtvovanja za rojake, ki so bili in so pomoči ter spodbud potrebni, na vznoter pa je to življenje duhovno razgibano in usmerjeno v območje ustvarjalnega zanosa, ki prekipeva v osebnem čustvovanju in življenjski radoživosti na eni strani, na drugi pa v sodoživljanju vsega, kar je človek njenih krajev doživljal v svoji najpreprostejši vsakdanjosti in v svoji zgodovinski usodnosti. France Pibernik

LJUDSKO ŠTETJE

Kako so nas šteli?

*Nas lahko preštejejo?
Koliko našli so,
da se nam smejejo?*

Zlagane številke!

*Saj tisti, ki ste jih odšteli,
so šleve,
nagnite bilke,
saj veter severnik
odnesel je pleve ...!*

Nas ni veliko?

*Z otroki Slave
nas je toliko
kot listja in trave.*

Trdnó bomo stali!

*In stebre držali,
da narod ne zgine
v propasti —
v ljubezni, zvestobi
mu damo še rasti.*

A tujec nas gleda

*kot grobar mrliča ... —
a mi smo le priče
besede, krvi in življenja
dedov pradedov!*

Njega izročilo pravadno,

*nam svetlo in slavno,
ponižanim, bičanim pravi,
da naša je zemlja
ob Zilji in Dravi.*

ZEMLJA V MARCU

*Kaj obljubila si, zemlja-mati,
ko odhajala si k zimskemu pokoju?
Da nam hočeš zopet kruha dati,
če ga zaslužili bomo z delom, v znoju!*

*Marec te prebudil je iz spanja.
Lehe njiv puhtijo v soncu od radosti.
Travnik, hribček, log pomlad naznanja,
prve cvetke šopke vijejo mladosti.*

*Mati zemlja, ljubko zdaj privabi
k sebi deco, vse krog v svetu razkropljeno;
da dobrote in lepote tvoje ne pozabi,
daj ji piti iz svojih prsi kri ognjeno!*

*Dečva, v okno spet daj nagelj rdeči,
v gredo spet nasadi nov vrh rožmarina;
z njima brate in svoj dom osreči,
da za novi rod in čas bo kaj spomina!*

*Fant, zavihaj bele si rokave,
brazda, plug že kliče tvojo zvesto roko;
hej, zavriskaj v mladi sreči čez dobrave,
s plugom izvršuj pradedov oporoko!*

*Brat moj, rodne zemlje ne prodajaj,
ne teptaj mi njenega srca zaklada;
zemlje in prababic govorice ne izdajaj,
da ne boš — kot Judež — kriv ti njenega
propada!*

ZEMLJA

*Zemlja mojega očeta,
ti si sveta,
ti si mati moja, mila.*

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Bom na tvoje tople grudi
trudno glavo položila
in bom poslušala,
kako utripala bo žila
tvojega srca.
V žili tvoji naroda je sila
z žulji in krujo zapisana.

Glavo trudno ne —
svoje le srce
v brazde glob bom zakopala,
da napije se krvi,
da nabere si moči
pradedu, prababice
za prihodnje dni.

Tvojo žilo, zemlja mati,
bratom bom odprla,
preden bom umrla.

UTRINEK

Nekdo nekoč je mislil name
v nemirnem soju daljnih zvezd ...
O, bil bi jo utrgal zame
kot rožo — zvezdo na nebesu
v dokaz, da mi bo večno zvest.

A zvezda se je utrnila,
ugasnila na dnu noči ...
Ne bo, ne bo se več vrnila.
Vse tiho je ob mrtvem kresu;
moj srčni plamen zdaj blede.

A v igred znova se povrača
in duh se znova pomladi.
Ko ptičke spev zbudi orača
in cvetje dá napoj očesu,
ljubezni čudež oživi.

VIHAR SRCA

Oblaki peneči kipijo
iz vrhov sneženih gora —
vse više nemirno hitijo
čez modro krajino neba.

Vetrovi čez plan se podijo,
oveli list v njih se igra;
gozdovi se z vetrom borijo;
kot v strahu vsak grm trepeta.

Pomladni navdih budi
spomine v nemoči srca —
vanj želje usahle sadijo —

saj rože le drugim rdijo ...
Vetrovi za me ne plodijo —
pomlad mi utehe ne da.

LIPOV CVET

Lipov cvet
opojno v noč dehti.
Tiho vse je,
veter veje;
lipov cvet
mehko s cvetočih vej
mi, zvest prijatelj, govori:

Postoj to noč
v prelesti blaženih vonjav!
Prikličem ti
spomine iz daljav ...

Postala sem.
Vso noč
sem govorila
brez besed:

Oj lipov cvet,
znanilec rajskih gred,
imam te rada!
Glej, ob tebi spet sem mlada.
V meni vse je prepojeno z medom.
S svojim grem
umirjenim pogledom
na vsa pota
mladostnih iskanj;
spet obiščem,
polna vere,
vse večere
tihih sanj ...

Eklibris sovjetskega umetnika Borisa V. Kostromina.

ZELENI JURIJ

Jezdi, hi, junak na vrancu,
urno jezdi, hijahoj!
Vriska, poje sem po klancu,
cvetje nosi on s seboj.

Ti, junak v zeleni halji,
kam pa jezdiš, hijahoj?
Glej, grmi in bliska v dalji,
stopi z vranca, tu postoj:

s svojo sulico prebodi
vse pošasti naših dni,
sence mlačnosti prepodi
z iskrim vrancem, hijahi!

Lepa naj beseda tvoja
speče brate prebudi:
Brez ljubezni, sloge, boja
in brez križev zmage ni!

DRAG OBISK

Véčer bil je tih, a v zarji zlat.
Podaril mi je dar bogat:
Potrkal je nekdo na vrata.

Odprem.
Pozdrav!
Ogrel me je objem,
objem po duhu brata.

V večer se je milina zčila.

Ko roka se je v roki poslovila
in rože v oknu so vzdrhtele,
takrat, takrat v pozdrav so
ustne tiho pele:
na svidenje,
na svidenje, moj brat!

Za njim pa vrat
jaz nisem zaklenila.

Sem k rožam v oknu tiho sedla,
v njegov korak sem misli predla,
da — ko bo spet
potrkal mi na vrata —
bom kot poletna noč,
kot rožni cvet
bogata.

MOJ VRTNAR

Bil si mojih juter zarja,
rosa, vetrič v vročih dneh,
roka blagega vrtnarja —
nosil cvetje mi v dlaneh.

Si v nočeh mi nosil sanje,
zvezde tkal si na nebo;
tvoje mi je šepetanje
zlilo sij vseh sreč v oko.

Ko na gredice pogrnil
rdečih rožic si škrlat,
tiho si korak obrnil,
drugih rož si šel iskat.

Druge deklice milina
zdaj s teboj gre v novi svet,
nič ne moti te bližina
mojih gred, oveli cvet.

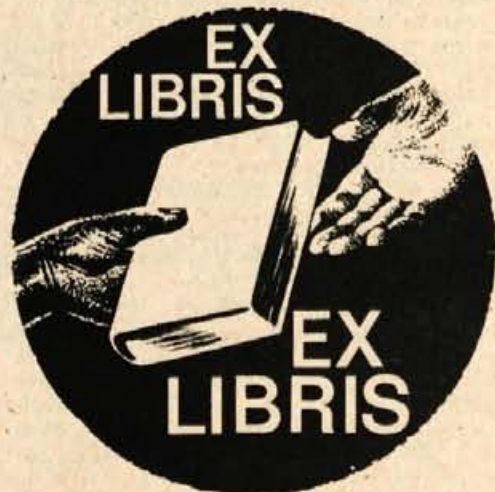
Le po srečni cesti hodi!
Mlad si, lep je njen obraz;
dragi moj, prepričan bodi:
kmalu zveneta — kot jaz.

RANJENA SAMOTA

Nekdo je ranil moje hrepenenje,
kot ranil orlu bi perut,
da grem vsa strta zdaj na pot,
zakleta v dolgo noč samot.

Ko iz dalje sem mu »zbogom« rekla,
na licu solza je zapekla.

A dvignila bom orlu krila,
mu v rano olja — upa vlila,
bom sreči svoji se odrekla,
vse rodne brate bom ljubila!

Eklibris na temo »knjiga zbližuje narode« je takole rešil vzhodnonemški grafik Karl Heinz Löttsch.

15.

INTERNATIONALER EX LIBRIS-KONGRESS

V ekslibrisu je znak Društva Exlibris Sloventiae. Ekslibris je izdelal znani grafik iz DDR Oswin Volkamer.

GOZD ŠUMI

V topli mrak se gozd pogreza;
krono trudno sklanja breza,
bori, smreke se gubé
v mir večerni — in šumé.

Kaj šumiš, moj gozd zeleni?
Daj, skrivnost mi razodeni:
Kdo v svetišču je nocej
tvojem, da kramlja s teboj?

»To skrivnosti so pradaвне,
ki šume jih smreke slavne,
bukev, breza, jelka, bor —
večnih tu čudes je zbor;

so med njimi gozdne vile;
za moj sen so se rodile —
v noč prepletajo svoj raj,
da šumi moj log in gaj.«

Dolgo v noč pod gozdom stala,
zboru sem prisluškovala.
Zlil se je v srce kot sen
iz davnine — čist, zelen.

SENOŽET

He, ho, Jaka!
Le privzdigni,
saj boš kupu sena kos!
Vreme veš, da nič ne čaka.
Zurhan mora biti voz.

Izza Pece
že se dviga
težek, temen ves oblak,
veter tuli, blisk se vžiga.
Le pospeši svoj korak!

Ve, grabljice,
pomagajte,
v kupe spravljajte seno!
Tak, nikar ne klepetajte!
Drevi dam vam čas za to.

In moči je
zbral naš Jaka. —
Suho zdaj seno šumlja.
voz je v parni. Zunaj lije,
zbor deklet pa klepeta.

KRALJ — ORAČ

Vidim, kmet, te v jutra zori,
ko poljub da sonce gori;
ko nad travnike priplava,
usa je v zlato tvoja glava.

Kralj prihajaš s krono zlato
čez polje, vseh rož bogato.
Njive se s teboj smehljajo,
brazde se ti v setev dajo.

Zlati kralj-orač, preorji
njive naše in podorji
zlato zrnje v prst domačo,
da ne bo več za igračo

njim, ki cenit' je ne znajo —
raje s tujci zaigrajo
— kvartopirci nepošteni —
po izdajsko nizki ceni ...

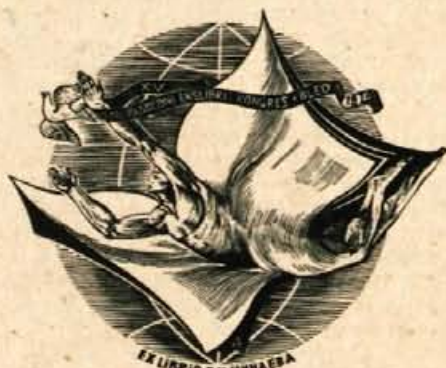
VEDNO MLADI

Na Koroškem mi smo vedno mladi,
ljubimo se, kregamo se radi;
smo, kot zdrava duša je otroka,
ki zdaj vriska, zdaj se milo joka.

Pravijo: »Nikar toliko hrupa,
kaj, če nam nazadnje kdo obupa!«
Tega, dragi, ni se treba bati,
mi že znamo vsekdar trdno stati!

Udarjamo, če slaba so vremena,
ukamo, ko polja so zelena.
Nič hudo ni v lase si skočiti,
a lepo je sestro, brata poljubiti.

Nam zato nikar se ne čudite
vi, ki moško mimo nas hitite,
mi otroci smo in bomo rasli,
radi dedov naših črede pasli!

Svojevrsen ekslibris Anatolija M. Mosijčuka iz ZSSR.

Vso noč ne da
zaspati mi nekdo ...
Na okno trka
ranjena temina.

Vso noč poslušam
le, kakó
v samoti kljuje
bolečina.

In če zaspim,
me v snu grenkó
pogoltné bóli
globočina.

ODMRLI LIST

Iz tihih lok
prihaja dih ledeni
in v dan megleni
otožnih spevov zvok.

Zdaj hodim po odmrlih listih.
Zvenijo bridko kakor v urah tistih
besede tvoje, ko si se poslavljaj
in me solzan pozdravljaj.

Odšel si tih
kot v zgodnji mrak
jesenski dih.

Za tabo molč šumi
kot težek vzdih
vse dni.

PADLEMU JUNAKU

Od tovarišev objet
trohni junak
v neznanem grobu
— mlad vojak.

Petdeset in sto
in več jih je,
ki v grobu tam trohne.

Kdo nam povedat' ve,
kje brati nam trohne
in kje trohni moj brat?

O, tuja le lopata
mi je zagrebla brata.
Nad grobom ni znamenja,
morda le kup kaménja.
Le lučke, zvezdice, goré
vojakom, ki trohne.

A zate, brat, junak,
ki si med brati okostnjak,
še bratsko si objet
o, toliko že let,
ob križu lučka plameni
in plaho liže kri,
ki Križanemu iz srca kipi,
in toplo govori:

H križu dvignite desnico
in se borite za pravičo,
izpovejte vsi resnico;
Bogu, rodu gre zvestoba
preko križev vseh, do groba!

Iz zbirke Lipov'cvet 1972

Portret igralko - amaterke

Stanka Geršakova roj. Torkar, se je rodila 6. maja 1920 na Jesenicah. Z mestom, v katerem se je rodila, je ostala povezana vse do danes, tako da se vsi mejni trenutki njenega življenja tudi vežejo na ta kraj in prav malo je verjetno, da bi ga zdaj, pri svojih štiriinpetdesetih letih še kdaj za dalj časa zapustila. Kaj takega, ne nazadnje, tudi ne bi sodilo k izročilu in tradiciji njene družine, iz katere izbaja, saj pravi, da je že njen praded nosil rudo iz Gorjuš, da je ded delal na plavzu, da je bil oče livar, ki so ga poznali po vsej Jugoslaviji, da je bil nenavadno cenjen mojster svojega poklica in da tudi ona dela že štiriintrideseto leto v Železarni. Moja družina, pripoveduje, ima v Železarni za seboj že prek štiristopetdeset delovnih let in gotovo je, da bom tudi jaz dočakala pokojnino med železarji.

Ce na kratko preletimo »predželezarsko« obdobje portretiranke, potem moram zapisati, da je obiskovala ljudsko šolo, potem meščansko in l. 1935 tudi na njej maturirala. Potlej je še dve leti obiskovala privatno šolo, se v njej učila stenografijo, strojepisje, francoščino in nemščino. V istem času — v letih 1936 in 1937 — pa je bila tudi že zaposlena v uredništvu lista Na mejah, ki je imelo svoje uredniške prostore kar v stavbi današnjega gledališča. Od leta 1937 do leta 1940 je bila zaposlena pri gradbeniku Boštjanu Belicijanu v Kamniku. Leta 1941 se je poročila in ostala, kot sem že zapisal vse do danes na Jesenicah. V zakonu sta se ji rodila dva fanta in eno dekle in danes ima že dva vnuka. Povedati je treba tudi to, da sta bila z možem med vojno ločena, da so ju ločili 1942. leta in da se je mož vrnil domov šele avgusta 1945. leta.

Prvi stiki Stanke Geršakove z gledališčem segajo v obdobje prvih let njenega življenja. Sama se seveda ne spominja, toda mati ji je pripovedovala, da jo je že kot dveletno punčko nosila s seboj v Pasijonu, ki so ga igrali leta 1921 ali 1922, letnice si žal ni natančno zapomnila, v Starem domu. In spominja se tudi, da se je svojih prvih vlog učila že takrat, ko se ni hodila v šolo. Po nastopih v ljudski šoli in kasneje tudi v meščanski, ki pa jih sama še ne šteje za pravi začetek svojega dela v gledališču, omenja leto 1937 in vlogo Tone v Finžgarjevi Razvalini življenja. To pravi, pa bi že lahko imenovali za moj igralski debut. Obenem sodi k temu podatku tudi podatek, da je to vlogo zaigrala na Prosvetnem odru na Jesenicah in da je to takrat že bilo v stavbi današnjega gledališča. Če na kratko zdaj izračunamo, koliko let že dela Stanka Geršakova v gledališču, prav zlahka ugotovimo, da ji do štiridesetletnice dela v gledališču, izredno visokega jubileja, ki je dovolj redek pojav tudi med gledališkimi amaterji, manjka le še tri leta.

Iz bogatega repertoarja, ki ga je igrala, je izločila naslednje vloge: Finžgar: Divji lovec (Micka), Francé Klinar: Gorenjska ohect (Nevešta), Ti vloge sodita še v obdobje pred vojno. Po vojni pa je seveda nastopala v neštevilnih uprizoritvah in spet vsa sledila kar kriteriju njene izbire: Žižek: Miklova Zala (Zala), Kranjec: Pot do zločina (Služkinja), Čufar: Polom (Oskrbnikova žena), Cankar: Kralj na Betajnovi (Hana), Petrovič: Vozel (Mati), Harisson: Molčeca usta (Belinda), Kref: Celjski grofje (Barbara), Goldoni: Mirandolina (Grofica), Cankar: Hlapci (Franca), Držič: Tripče de Utolče (Anisula), Lorca: Dom Bernarde Albe (Elizabeta).

K temu kratkemu izboru vlog, ki jih je igrala, zapišimo še to, da kakšne strokovne igralske izobrazbe Stanka Geršakova nima. Obiskovala je le tečaj, ki ga je leta 1940 vodil na Jesenicah Bratko Kref, vendar so še pred premiero dela, ki so ga pripravljali in ki bi moralo zaključiti ta tečaj, oblasti preprečile uprizoritev z izgovorom, da je ta tečaj zbor socialistov in ne strokovno izpopolnjevanje.

Biografija pa bi ne bila popolna, če ne pripisem še tega, da se že od leta 1962 ukvarja tudi z režijo in da je na oder jeseniškega gledališča do danes že postavila petnajst dramskih besedil.

Za delo v gledališču je že leta 1965 dobila medaljo zasluga za narod, leta 1968 Linhartovo nagrado, ki jo je podelila ZKPO SRS in leta 1970 Čufarjevo nagrado, ki jo podeljuje OS Jesenice vsako leto ob občinskem prazniku.

Stanka Geršak

Igrati pomeni napisati pesem

V sivem, poznooktobrskem popoldnevu, ko se nad dimniki in cowperji spuščajo oblaki tako zelo nizko, da skoraj ležejo drug v drugega, ko niti ni več tako, da bi rekel, da sploh je kakšen dim, ko so ulice mesta začuda opustele in le kakšen avto predrami osamelega pešca, ždi stavba gledališča »Tone Čufar« na Jesenicah, nekako vstran in sama zase. Celo asfalt, ki bi ga že zdavnaj morali položiti, da bi prostor pred gledališčem lahko imenovali gledališka ploščad, še ni našel poti iz asfaltne baze do sem. Nobenih avtomobilov ni pred gledališčem, luže pa so ponekod tudi takšne, da je pot do vhodnih vrat vijugasta in da so tudi čevlji kljub spretnemu izmikanju ob svoj prvotni lesk.

S Stanko Geršakovo sva se najprej dogovorila, da se bova našla v soboto, pa se je zgodilo, da avtor teh spisov na dogovorjeni sestanki ni mogel. Po telefonu sva se dogovorila, da se bova našla v ponedeljek in rada je privolila v spremembo dneva in ure. In ko se je še zgodilo, da je celo na sam dan razgovora prišlo do spremembe v uri, je prav tako rada in brez kakršnokoli nejevolje pristala tudi na to, da se najdeva dobre pol ure kasneje. Ne zapisoval bi teh na videz nepomembnih podatkov, če bi kasneje v razgovoru ne omenjala prilaganja. Kar večkrat je uporabila to besedo in vselej seveda v zvezi z gledališčem, z delom v njem, z njeno, kot temu pavi, veliko ljubeznijo. Prilaganje, je pripovedovala, je v gledališču zelo pomembno. Poglejte, če se niste sposobni prilagajati kolektivu, če preprosto niste tak človek,

potlej v gledališču ne morete delati. Gledališče je kolektiv in zaradi tega je gledališče tudi prilagajanje. En sam človek je v njem brez moči.

MORDA SMO HOTELI PREVISOKO

K poglavju o prilagajanju, ki je po mnenu naša portretiranka prvi pogoj za kakršnokoli delo posameznika v gledališču, se bomo še vrnili. Najin pogovor sva začela drugače. Sprašujem, ko sediva v pisarni gledališča, kamor ne seže nikakršen hrup in nobeno govorjenje ne iz notranjosti stavbe in ne s ceste, kako se je pravzaprav moglo zgoditi, da zdaj v l. 1974 na Jesenicah ni starejših gledaliških amaterjev od nje. Da je pravzaprav edina v tem mestu, ki pa ima kot je znano dovolj bogato amatersko gledališko tradicijo, ki se lahko priča o gledališkem amaterizmu pred vojno. Sprašuje, zakaj prav ona, pa hitim z razlago, da je kriterij izbire za pričujoče portrete pač takšen, da mora portretiranec še zmerom delati v gledališču. Morda, pripovedujem, bi našel še koga, ki bi lahko pripovedoval o amaterizmu pred vojno na Jesenicah, toda povsem gotovo je, da ste vi edini, ki od starejše generacije še vedno vztraja, ki je prisoten tudi v tem gledališkem trenutku in ki še zmerom želi živo in tvorno, s polno zavestjo o svojem amaterskem delu, spreminjati in dopolnjevati podobo jeseniškega gledališča.

Najprej se zamisli, potem pa se usuje predme bogata razlaga, da ji komaj sledim in da jo še teže zapisujem. Poglejte, pravi, so ljudje na Jesenicah, ki so starejši od mene, ki so delali v tem gledališču, ki pa že dolga leta ne delajo več. Mene je nekaj gnalo, da sem ostala, za druge, o moji generaciji govorim, pa tega ne bi mogla reči. Morda so bile posredi tudi zamere in osebna nasprotovanja, toda zdi se mi, da le-ta niso bila najpomembnejša. Sežem v besedo in rečem, da je to povsod, da je v gledališčih zmeraj bilo tako. Zmeraj je bilo tako, povzame, ni gledališča brez sporov, to je res. Toda meni se zdi, spet hiti z razlago, da je vse skupaj povezano z razvojem našega mesta. Po vojni je bilo možnosti pri nas prav za vse dovolj. Najrazličnejših možnosti! Pojavile so se šole. Ljudje so dobivali v Železarni odgovorna delovna mesta in nekateri seveda preprosto niso mogli vzdržati delovnega ritma na rednem delu in precej hudega delovnega ritma tudi v gledališču. Morda, pravi, so med nas preddko prišli intelektualci, premalo jih je prišlo v naš ansambel. Veste, zdi se mi, da prav ti v gledališču najdlje vztrajajo, da so najbolj trdoživi. Saj smo se trudili, to je res, da bi venomer v našo hišo prihajali mladi ljudje, a izgubili so se, tako kot so prišli. No, ne vsi, to je tudi res, a večina jih je odšla. In ker vem, da ima jeseniško gledališče vselej težave pri zasedanju moških vlog, saj prav igravec jim venomer primanjkuje, igralk pa je bilo na Jesenicah vedno dovolj, vprašam, kako je zdaj to, da nimajo igrancev. Pa v smehu reče, da je ženska nemara že po naturi igralka. Pa ni to, še prida. Veste, govori in besede kar lijejo in lijejo predme, moški imajo vselej toliko dela. Tako se mi zdi, kot da bi bili za delo v gledališču premalo vztrajni. Pa tudi to bo res, še reče, da imajo moški morda večje službene obveze in le-te seveda najprej opravijo. Potlej pa jim ne ostane več dovolj časa za gledališče. Mi smo morda hoteli previsoko. Vsako leto smo pripravljali kar po devet, tudi po deset premier in to je bil takšen tempo, takšen ritem dela, kot da bi delali v profesionalnem gledališču. Tega seveda marsikateri od nas ni mogel izdržati. In zato so ljudje odhajali iz našega ansambla. Veste, če si vzal prvo vlogo, si moral vzeti tudi deseto in dvajseto. To je tako: prideš v kolesje, zasedejo te danes v tej vlogi, jutri spet v drugi in tako naprej. Potem pa je ta

vrtljak zelo težko ustaviti. In marsikdo ga je, vidite. Kar odšli so in niso se več vrnili.

Tisto o tem, da je ženska že po naturi igralka, me še posebej zanima. Malo premišljuje, pogleda gor in vstran, se zasmije in vpraša če je res treba, da še posebej razloži in razširi to misel. Pa vztrajam in pravi, da se je potrebno vse življenje prilagajati. Prave zveze ne najdemo in še vztrajam, da mi kar ona razloži, kakšna je ta zveza. Pove, da je morda ženska bolj nagnjena k prilagajanju in da je v gledališču zmerom potrebno prilagajanje. Spretno, ji rečem, je spletla to misel, pa se zasmije in govori, da to z iskrenostjo, če sem jo imel v mislih, nima nikakršne zveze. Hotela sem le razložiti, zakaj smo ženske ostale in zakaj so moški odhajali. Pa tudi to ni res, vrine nov podatek v svoje razmišljanje, saj so tudi ženske odhajale.

Ko tako s Stanko Geršakovom sediva pozno popoldne v osamelih pisarni, ko tudi nekako skleneva pogovor o situaciji, v kateri se je znašla jeseniško gledališče, ko se zunaj že pripravlja mrak in ko je skozi okno videti, kako prve letošnje snežne krpe padajo na luže pred gledališčem, seže pogovor drugam, bolj k njej, bolj v osrčje tistega, zaradi česar se pogovarjava.

Najprej o mladosti! Kaj je bilo, jo vprašam, tisto, kar jo je že v prvih letih njenega življenja vodilo na oder, da je potem ostala na njem vse življenje do danes. Kaj je bilo, odgovarja z vprašanjem in zavzeto pripoveduje o svoji družini. Pri nas doma, pravi, se je vse nekako sukalo okrog teatra. In ne le okrog njega. Tudi telovadili smo in peli. Lahko bi rekla, da sem imela lepo mladost. Nič mi ni manjkalo, čeprav bi morda ne kazalo pozabiti, da sem bila deležna trde vzgoje. Res je, da se je vsakdo od nas s čim ukvarjal, je pa tudi res, da smo morali domov prihajati točno in da je vselej obveljala očetova beseda in ne naša. Ugovorov nismo poznali in v smehu dodaja, da je bilo tako, da je bila včasih tudi stena črna, čeprav so oči videle belo. Toda, pripoveduje, ne predstavljajte si, da smo živeli v kakšni tiraniji. Nasprotno! Svoje življenje sem od mladosti živela v okolju, ki je bilo lepo in prav nikakršnih strahov nisem prinesla iz svojega otroštva v odrasla leta. In ko spet seževa nazaj k gledališču, mimogrede, kot spet nekaj povsem nepomembnega, dodaja, da je v gledališče nikdar ni gnala kakšna velika velika želja po uspehu. Ne! V gledališče sem prihajala zato, ker sem v njem našla ljudi, ki so mislili tako kot jaz, ki so imeli radi tisto, kar sem imela rada tudi jaz. In veste, še trdno reče, prijetno je živeti in delati z ljudmi, ki so ti nekako enaki, ki so tvoji, ki jih imaš rad in ko tudi veš, da je tvoje delo spoštovano in upoštevano.

IGRATI POMENI NAPISATI PESEM

Mladost, ki jo je Stanka Geršakova označila za srečno in neobremenjeno, leta pred prvo svetovno vojno, ki se ji zdaj zdijo kot nekakšna uvertura v prva poveljna leta, ko je potem njeno delo sklenjeno teklo vse do danes na deskah enega samega amaterskega gledališča, in tudi veliki uspehi gledališča »Tone Čufar« pa ne nazadnje stiske in tegobe današnjih dni, v katerih se je to gledališče znašlo: vse to je oblikovalo in izoblikovalo igralko-amaterko, ki jo zdaj skušamo ujeti v ta portret, vse to je v njej točno začrtalo tudi mnogokrat preizkušene in zdaj že kar uveljavljene poti ustvarjanja, spopadanja, vsakodnevnega spoprijemanja z dramskimi besedili.

Sprašujem, kako se v njej dogaja proces nastajanja vloge. Navržem, da vem, da je ta proces zelo različen pri posameznih ljudeh, ki se ukvarjajo s tem delom, da ima vsakdo svojo pot in da se te poti med seboj čestokrat tako zelo razlikujejo, da je včasih kar težko verjeti, da gre pri vseh za podobno delo, da vsi ob koncu le dobe enak rezultat: živo gledališko podobo. Potem

najprej pove, da se še zelo dobro spominja, kako je pred mnogimi leti gledala neko profesionalno gledališko igralko v ljubljanski Drami in kako je potem gledala na Jesenicah amaterko, ki je igrala tudi to vlogo v njihovem gledališču. Ne boste verjeli, me prepričuje, da se mi je naša zdela boljša. Rečem, da morda zato, ker jo je osebno poznala, pa pravi, da sploh ne zato. Preprosto, profesionalna igralka se mi je, ko sem ju primerjala, v tisti vlogi zdela preveč tehnična, preveč profesionalna, nobenega žara, ognja, ni bilo v njej. Res je, vse je bilo natančno preštudirano, toda prav to me je pri njej motilo. Poglejte, se razvema, naša se mi je zdela mnogo bolj živa, veliko več življenja sem čutila v njej, četudi njena slovenščina morda ni bila na tako visokem profesionalnem nivoju in četudi morda ni tako natančno obvladala telesa kot ona profesionalka. Toda imela sem občutek, da gre za živega človeka.

In kako začnete s študijem, spreobrnem pogovor. Brez razmisleka popisuje proces. Najprej, pravi, preberem, kar mi dajo, potem pa grem do režiserja, da mi pojasni, kako on vidi to vlogo v svojem konceptu. Temu sem se pripravljena vselej takoj prilagoditi in če le morem, se kar najbolj natančno držim njegovih navodil že od vsega začetka. Zanimivo je, da pred nastopom ne ponavljam besedila. Zmeraj si pomagam s kakšnim detajlom, denimo z rekvizitom, ki nastopa v tistem prizoru, ko ga grem igrati. To mi pomaga, da se nenadoma spomnim vsega, kar imam povedati, narediti na odru. Najprej, nadaljuje, kmalu po začetku bralnih vaj, me tudi zanima kakšno obleko bom imela. To mi pomaga, da se nekako vživim še bolj v lik, da imam še bolj natančno predstavo o tem, kar naj bi zaigrala.

Vztrajam, da se je v šestintridesetih letih, odkar dela v gledališču, marsičesa že naučila, da zagotovo ne prepušča več celotnega oblikovanja vloge nekakšnemu sedmemu čutu in da zdaj verjetno že zelo natančno ve, kako se posamezne reakcije dosežejo, da je gotovo že obogatena z marsikatero izkušnjo, ki ji skrajša pot do uspešno zaigrane vloge. Ja, saj je res, reče, toda vseeno je pri meni tako, da sem takrat, ko je vloga čustvena, pristna, da pa takrat, ko moram igrati vlogo, ki mi ne leži, igram bolj tehnično in zato po mojem slabše. Saj sem vam rekla, da sem vselej veljala za sentimentalno, za zelo čustveno igralko. In pogledajte, tudi to, da so me režiserji zasedali večinoma v dramah in ne v komedijah, govori za to, da je to res.

Če je potlej akt igranja, silim vanjo še z vprašanji, pravzaprav čustven dogodek, kako se potem počutite po premieri? Odgovarja počasi in zbrano in videti je, kot da bi se prav zdaj, skozi ta pogovor, del tistih občutij spet naselil vanjo. Občutek po premieri, pravi, je... ja ginjena sem. Lepo mi je. Doživela sem nekaj, za kar bi lahko rekla, da ne more doživeti vsakdo. Tu se besede nekako trgajo, kot da bi šlo zdaj mimo nje deset, dvajset ali pa morda kar vseh tistih devetdeset premier, ki jih ima za seboj v svojem življenju. In ko se tako besede ustavijo, ko je kar tišina in spet mrakoben mir, se ji v oči zlagoma prikrajejo solze. Le toliko, da jih je zaznati. Nekakšna sreča, ki ni potvorjena, je skrita za njimi. Veste, gre z besedami mimo teh rosnih oči, ki jih jaz ne omenim in ko se tudi njej zdi, da niso povsem na mestu, da tudi ona ničesar ne reče in se oba obnašava kot da jih ni, to so občutki, doživetja, s katerimi ne moreš delati reklame. Z ljudmi, ki se ne ukvarjajo z gledališčem ne moreš o tem govoriti. Preprosto, ne da se jih popisati, ne da se povedati z navadnimi besedami. To je nekaj velikega. Morda je igrati in odigrati tako kot napisati pesem. Vprašam, če bi res lahko igranje primerjali s pisanjem pesmi, pa odgovori, povsem pretehtano in tako, da je zdaj skupaj zbrana

vsa življenjska izkušnja in da so skupaj vsa leta dela na odru; da, lahko bi rekli, da je igrati tako kot napisati pesem. Kar zapišite da je tako.

Tu, ob tej ugotovitvi, s Stanko Geršakovo nekako skleneva pogovor o nastajanju vloge, o procesu, ki se, zdaj je to povsem na dlani, pri njej dogaja skozi njeno bogato čustveno podobo, skozi njen sentiment, kot pravi, skozi njeno življenjsko izkušnjo, v katero ni kanilo nič takega, kar bi zadostovalo, da bi lahko rekla, da jo je v življenju spremljala kakšna huda nesreča.

AMATERIZEM OSTANE

Vprašam jo, če so njeni otroci tudi kdaj nastopali v gledališču, pa pravi, da ne! Saj sem jih vodila v gledališče, tudi po trikrat so gledali posamezne uprizoritve, toda nihče ni prišel vanj tako, da bi v njem ostal, da bi stopil na oder in igral. Ne vem, ne vem, zakaj je tako, jaz bi jim seveda ne nasprotovala. So pa moji otroci, nadaljuje, moji najboljši kritiki prav zato, ker mi vselej iskreno povedo, kaj jim pri vlogi, ki sem jo odigrala, ni bilo všeč. Nanje se najbolj zanesem. Zdjaj so seveda, pripoveduje s ponosom, že vsi pri kruhu in zdaj verjetno ne bo več med njimi nikogar, ki bi prišel med gledališke amaterje. Vsi imajo svoje poklice in svoje skrbi.

Sprašujem jo, če bo amaterizem obstal, če bo preživel, zdaj v dobi, ko se lahko z visokimi profesionalnimi dosežki vsak dan srečujemo prek radia in televizije. Pravi, da morda globoko v sebi ne verjame povsem, da bo res ostal. Poglejte, jaz zdaj delam veliko z mladimi ljudmi. Saj si želim, da bi delala kdaj s kakim dobrim režiserjem, saj sem se vse življenje tako rekoč srečevala le z Bojanom Čebuljem in Srečkom Tičem pri delu in onadva sta me izoblikovala v igralko, takšno kot zdaj sem. Redkokdaj so na Jesenice prihajali tudi drugi režiserji. No, delala sem s Hiengom in Košakom, z drugimi pa ne. Toda tudi če se mi ta želja ne bo izpolnila, nadaljuje zavzeto, jaz delam z otroki, z njimi pripravljam otroške uprizoritve, se trudim, da bi vzgojila nov rod mladih amaterjev. Saj je res, da vsi spet ne bodo ostali, toda nekaj jih vselej ostane.

Gledališča se nisem naveličala, še reče, ko se najin pogovor izteka. Nemara je bojazen Stanke Geršakove, da bi amaterizem presahnil, odveč. In tega v resnici ne verjame. Reče, da na Jesenicah zdaj potrebujejo le človeka, ki bo vse skupaj vodil, pa bo spet tako kot je bilo včasih, ko je Gledališče »Tone Čufar« z uprizoritvijo Držičevega Tripčca de Utočca obšlo pol Evrope in v katerem je igrala Anisulo.

Težko in sivo popoldne, ki je legalo nad zgornje savsko dolino, nad dimnike in hiše mesta, v katerem živi svoje življenje naša portretiranka, je zamenjal prvi letošnji snežni metež in težke bele krpe so se spuščale na ulice in strehe. Ko se razhajava, nenadoma ugotoviva, da sva takrat, takoj na začetku pogovora, ko sva zbirala podatke za biografijo, pozabila še na eno nagrado. Zapišem si, da je dobila leta 1964 Zlato kolajno za igro na Zveznem festivalu amaterskih gledališč na Hvaru za vlogo Elizabete v Lorcovi Albi.

Sneg, ki je prekril luže pred gledališčem, je hipoma spremenil ta prostor v veliko, belo ploščad. In kot nekakšna metafora je sodil k pogovoru, ki sva ga opravila. Kar sodil je k vsej tisti veliki ljubezni Stanke Geršakove do gledališča. In ni, da bi zapisoval le besede! Dejanja in tudi priznanja, ki jih je dobila za svoje delo, nedvomno zelo točno opredeljujejo to njeno ljubezen, jo postavljajo na pravo mesto in ji dajejo zaokroženo, lahko rečemo, zelo enotno podobo.

Božo Šprajc

Korenina v zemlji

*Kmet-kartograf
Ivan Selan*

Kartograf Ivan Selan pri delu

Skušal bom v nekaj hitrih potezah prikazati podobo in delo človeka, ki se je dvignil iz zemlje in ji je ostal kljub vsej slavi vse do danes zvest. Najprej kmet-kartograf, zdaj že bolj kartograf-kmet (ker je dal — 72-letnik — večino svoje zemlje v najem).

S prvo potezo tega krokija naj bo začrtana vsaj okvirna življenjska pot našega kartografa, gorenjskega rojaka.

Rojen v Savljah pri Ježici nad Ljubljano v hiši št. 23, ki so ji rekli po domače »pri Bazlju«, dne 18. novembra 1902. Po končanem tretjem razredu osnovne šole sta ga vzeli k sebi starejši materini teti, ki sta tedaj gospodarili v Suhadolah pri Komendi. Domačija, ki ji je pripadalo blizu 20 ha polj, travnikov in gozdov, je potrebovala moške moči. In tako je tedaj komaj dvainajstletni deček moral prijeti za vsakršno kmečko delo, če je hotel postati dedič posesti in doma v Suhadolah št. 22, ki se mu še danes po domače pravi »pri Šimnovcu«. Ta pravica pa je fantiču res tudi pripadala, saj je bil to nekoč dom njegove matere, ki se je šele odtod primožila v Savlje.

Kljub utrujenosti, ki jo prinaša celodnevno delo z zemljo in z živino, se je Ivan Selan kot popoln samorastnik pričel že zgodaj ogrevati za risanje, posebej še za risanje zemljevidov. — Hkrati pa je napredno mislečega mladega moža začelo zanimati umno izboljševanje kmečkih naprav. Marsikaj je izboljšal, poenostavil, olajšal — da je domačija bolje uspevala.

Ceprav je Ivan Selan že s šestnajstim letom začel risati zemljevide za domačo rabo in za potrebe bližnjih šol in uradov, je vendarle dobil temeljit vpogled v kartografsko delo šele v letih 1929—30 v takratnem Vojno geografskem inštitutu v Beogradu. Od tedaj dalje je postal Ivan Selan splošno znan in priznan slovenski kartograf. Ni pa zapustil svoje zemlje! Še naprej je oral, sejal, kosil in vozil. Ko pa je bilo kmečko delo postorjeno, je marljiv mož sedel za mizo in z žuljavimi, a hkrati začuda nežnimi in občutljivimi rokami risal zemljevide, slikal panorame in izdeloval makete.

V času NOB je Selan bil partizanom še kako koristen, saj jih je oskrboval z najbolj natančnimi zemljevidi in skicami raznih območij okrog sovražnih postojank. Izdan je bil dvakrat zaprt v Begunjah, potem pa do konca vojne prebil v taborišču v Salz-

burgu. Za svoj prispevek v NOB odlikovan z redom zaslug za narod, za svoje kartografsko delo priznan s članstvom v Geografskem društvu Slovenije.

Do l. 1966 je Ivan Selan svojo zemljo še sam obdeloval — torej je bil res kmet-kartograf.

Zato naj bo druga poteza v tem krokiju o našem nenavadnem možu označena kar z dvema (naši javnosti manj znanima) citatoma:

»... Ako niste znali: Ivan Selan iz seoceta Suhadol jedini je seljak-kartograf na svijetu i najbolji crtač zemljopisnih karata u Jugoslaviji...«

In potem še drugič:

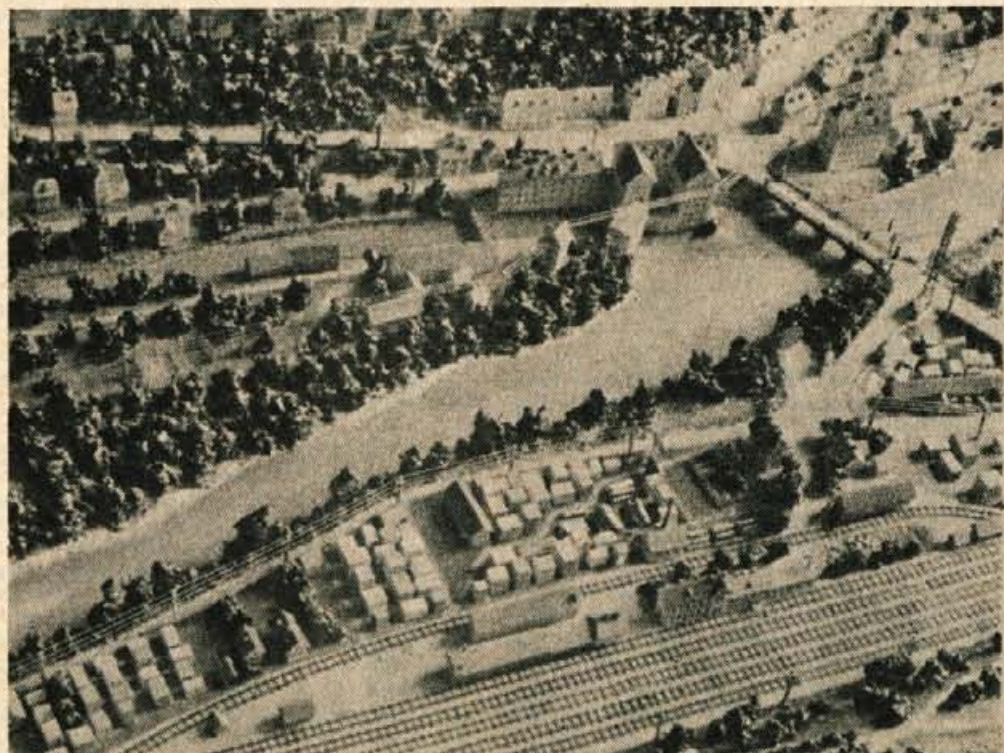
»... što još nigdje na svijetu nije zabilježeno: on je jedini seljak-kartograf na kugli zemaljskoj.«

(Globus, Zagreb, št. 143, dne 21. I. 1962)

O Selanovem delu je bilo že dosti napisanega — saj je njegov pojav nekaj edinstvenega. Pisali so o njem mnogi časniki in časopisi v Jugoslaviji. Tudi naš Glas je dne 7. januarja 1970 priobčil obsežen članek o

kartografu Ivanu Selanu. Portret Selana-človeka pa bom skušal očrtati s tretjo potezo na tem krokiju (res, le krokiju, da ne bi meril na kaj več, bolj obsežnega in temeljitega).

Preprost, skromen, čvrsto nasajen, delaven, potrpežljiv, moder gorenjski gospodar. To je okvir značaja. Kot je človeku okvir okolje, v katerem živi in dela. To pa je pri Selanu domačija v Suhadolah, v njej prostorna hiša s toplo kmečko pečjo, na oknih umetelno kovane mreže. Za mizo vaško oblečen mož, ki niti ne kaže toliko jeseni, kolikor jih je res preživel. Prej šestdesetletnik kot dvaindesetletnik. In še predpasnik nosi, pač po šegi poljanskih Gorenjcev (može in fantje z Visoke Gorenjske, od Ljubnega navzgor, predpasnikov ne nosijo, nočejo nositi!). Pogled na roke, ki dostikrat o človeku mnogokaj povedo, je bil tak, kot sem pričakoval: močne, delavne roke, moško oblikovane — a zdaj ne več žuljave, zdaj jih je čas in manj naporno delo od kmečkega omililo. Zdjaj so to zgovorne roke umetnika, bolj kiparja kot slikarja.

Del makete Kranja, ki jo zdaj hranijo v osnovni šoli Franceta Prešerna

Sredi hiše velika, posebna risarska miza, s povečali in merili obložena — a vsa v redu. Kot so tudi risala, tuši in barve vse lepo razvrščene na polici. Vzoren red, smotrnost vsepovsod. Boemskega nereda si precizni risar, kakršen mora biti kartograf, ne more privoščiti.

In red tudi v omarah: vprašal sem za to in to sliko, ta in ta zemljevid, ta in ta časopisni izrezek — vse je samo vzel s police ali iz predala, iskati ni bilo treba. Osupljiv red.

Trije sinovi: Janez, France in Slavko. Vsi trije so šli po očetovih stopinjah, četudi po svoje. Vsi so se posvetili fini mehaniki; najbrž je smisel za natančnost dedna, vsaj pri Selanovih.

Govorica moža, ki toliko ustvarja, je skopa, resna, stvarna. Nobenih skokov vstran.

In ko sva naposled sedla k mizi v kotu — nekajkrat sem bil pri Selanu v hiši — je bilo tudi njegovo gostoljubje v stilu njegove osebnosti: prisrčno toplo, zadržano, široko — a nikakor ne nasilno.

In še poslednjo barvo v pripoved o suhadolskem selfmademanu — od Prežihja dalje imamo lep izraz za to angleško besedo: samorastnik. Gotovo je beseda na Ivana Selana kot nalašč odmerjena!

S šestnajstimi leti si je zrisal prvi zemljevid — da bi se laže orientiral na izletu v Kamniške planine.

Danes izdeluje Selan najzahtevnejše karte, ne le šolske, turistične in avtomobilske — pač pa tudi take, ki rabijo le določeni vrsti strokovnosti. Npr. gozdarske, geološke, vinogradniške, administrativne, agronomске in podobno.

Sadov Selanovih potrpežljivih delovnih ur je kar obilo. Najbolj znane in razširjene njegove zemljevide je težko tako na hitro našteti. Le za najpopularnejše povem:

L. 1947 je izšel zemljevid Jugoslavije, ki so ga uporabljale vse šole v državi — zato je bilo natisnjenih kar 100.000 izvodov. Pri nas visi v vseh šolah pa tudi v uradih velik stenski zemljevid Slovenije, izdelan v merilu 1 : 150.000, natisnjen pa l. 1955. — Pred seboj imam sedmo izdajo zemljevida Slovenije v merilu 1 : 500.000, natisnjena l. 1974; potem pa še turistično avto karto Slovenije z Istro in Hrvatskim Primorjem, izdelano v merilu 1 : 300.000, natisnjeno l. 1974 in s pripisom: 9. popravljena izdaja!

Ivan Selan pa ni le mojster-kartograf, pač pa je tudi izjemno sposoben slikar

Kartograf Ivan Selan si ogleduje prvi odtis novega zemljevida

panoramskih zemljevidov, ki zahtevajo še dodatno znanje perspektive in razglednosti pa tudi slikarskega daru. Eden najbolj znanih Selanovih izdelkov s tega področja je gotovo panorama Gorenjske z delom Koroske.

Kot odlično delo veljata tudi Selanovi veliki maketi Kranja in Kamnika, Lepo,

natančno delo. K sreči v obeh mestih skrbno ohranjeno.

Eden od stalnih kartografovih mentorjev (kot priveditelja sta na zemljevidih podpisana dr. Valter Bohinec in prof. France Planina) meni, da »Selanova dela odlikuje precizna risba, skladnost barv in lepa pisava krajevnih imen, v kateri je razvil malone svojstveni slog.«

Res, če primerjam Selanove zemljevide z drugimi (npr. z onim proslulim Velikim atlasom sveta, ki ga je izdala po tujem izvirniku Mladinska knjiga l. 1972) so njegovi naravnost nežne akvarelne umetnine. Čiste, jasne, pregledne, očem prijetne — res, skoro pravi akvareli!

Okvir tega zapisa je preozek, da bi se lotil še razlage tehničnih postopkov, potrebnih za nastanek nekega zemljevida. Le to povem, da je potrebnih toliko risb, kolikor je na zemljevidu barv. Da je za izdelavo enega samega zemljevida potrebnih tudi po več mesecev truda polnega dela, včasih celo več, kar polno leto!

Razen manjših zemljevidov vse večje natisnejo v naravni velikosti izvornika. Torej je vse, kar je na karti potez in napisov, ročno delano v isti velikosti kot je pozneje natisnjeno. Bistro oko, mirna roka, zdravi živci in za stvar — za kartografijo — zagnano srce to je prvo. Drugo pa so skrbno priostrena risala in občutljivi čopiči, pa tuši in barvila. — Za tako delo, kot ga Selan opravlja že toliko let, je vsakakor nujno potreben tudi mir, tišina, zbranost. No, prav teh pogojev pa je v Suhadolah v izobilju. Morda je prav zato Ivan Selan ostal v vasi. In si ni pustil izruvat korenine iz zemlje svojega rodu.

Črtomir Zorec

Posnetek krajevne karte, risane prav v tej velikosti

Bleiweisovo pismo

Vojtehu Kurniku:

v Ljubljani, 12. XII. 1856

1. Objava tega Bleiweisovega pisma želi opozoriti na konkretno aplikacijo praktičnih in enopomensko (tako v historičnem kot v sinhronem smislu) pojmovanih izhodišč in določil skušensjske in v skušnji potrjene noviške poetike na žanrsko in izrazno noviškemu pesniškemu modelu dokaj približno snovanje tržiškega ljudskega pesnika Vojteha Kurnika (1826—1886).

2. Prvo pesniško besedilo, ki ga je Vojteh Kurnik objavil v Novicah (tečaj XII, 1854, list 78, str. 312), **Slovo planinarja**, je Bleiweis opremil z naslednjo redaktorsko notico: »Tudi ta pesem je preprosta cvetlica rodoljuba, ki se bolj z rokodelstvom kakor s pesništvom peča, vendar ga žene srce včasih kako domačo zapeti. Naj ga častiti bravci »Novic« sprejmejo prijazno.« V nji gre za potrditev tiste, v Novicah večkrat pohvaljene in zagadatelj produktivne pesniške ustvarjalnosti, ki jo je v tem in polpreteklem času gojil Vodovnik. Pred pesništvo je postavljena pragmatična rokodelskopoljedelska miselnost, ki v poeziji vidi le patriotično vrednost in jo nanjo in zgolj nanjo omejuje.

3. V letih 1855—1860 je Vojteh Kurnik poleg drugih manj priložnostnih pesemskih besedil, ki so mestoma doživljala posebno priznanje noviškega uredništva¹, objavljaj v Novicah »Predpustnice« v Vodnikovih meri, ki so bile zdaj označene z »Vodnikovo mero«, zdaj ne, po letu 1860 pa so jih nadomestili v prozi pisani sestavki različnih avtorjev na isto temo in z istim naslovom. Pred objavo druge Predpustnice (Novice 1857, tečaj XV, list 3, str. 12) je pisal Janez Bleiweis Vojtehu Kurniku naslednje pismo²:

Dragi prijatelj!

»Predpustno« sem prejel in jo bom rad za sv. 3 kralje natisniti dal, ako jo mi kmali popravljeno pošljete nazaj. Ker potrebuje veliko poprav, se nisem hotel sam tega lotiti, ker vém, da bote to sami najraje storili.

Pesmica ta ima mnogo dobrega in izverstnega, kakor sem zaznamoval na več krajih — pa potrebuje, preden pride v natis, mnogo poprav, ki sem jih tudi zaznamoval. Poglavitna napaka pa je njena dolgost. Verjemite mi, da če tudi najboljša reč — postane dolgočasna ako je predolga, saj že besedi dolgo in dolgočasno to spričujete. Pravite sicer, da je vse iz življenja, — to je res, al pesnik mora dolgo življenje v kratkih iskricah bravcem pred oči postavljati, pa ne za vsak primerljivej v življenji ene strofe narediti.* Poglejmo narodne pesmi, kako se odlikujejo vse s kratkostjo. Drugači — se ve da je s kakošno balado odo. Še vsaka pridiga zgubi veljavo, ako je predolga, če je tudi sicer izverstna.

Tudi bi ne imel rad, da bi Gorenci žalili Dolence v natisnjenih pesmah. Vsa druga je a la camera, — vsa druga je na belem svetu.

Varite se tudi kar najbolj morete elizij; Koseski mi je večkrat rekel, da elizija je skor vselej znamenje nemarnosti pesnikovega (sic!), ki si ni hotel časa vzeti, da bi bil verstico napravil brez elizije. »To ni licentia poetica, to je nemarnost pesnikova« mi je rekel pesnik nebeške »Slovenije«.

Ker imate Vi kaj dobro žilico pesniško, bi bilo škoda, da bi pesmice preveč šušmarili in si tako krajšali dobro ime, ki ste si ga že pridobili, in si ga zamorete še povikšati. »Poeta nascitur« — to je prvo; k prirojenemu temu duhu pa mora pristopiti logika in pa slovnica — po ti trojici pa stopi pesnik v prvo versto.

Vam stoji vse odperito. Ergo marljivo naprej!

Z Bogom Vaš
odkritoserčni prijatelj

Dr. Janez Bleiweis

V Ljubljani 12/12 856

Gospod fajm. Zalokar³ že več tednov bolehuje za merzlico.

Naslov na ovojnici: Gospodu Vojtehu Kurniku / kolarju / v / Teržiču / Neumarkt. Datum poštnega pečata: Stadt Laibach, 13. 12.

Opombe:

1. Posebno so pohvaljene pesmi Rokodelska, Rotarski fant in Zadovoljni Teržičan v Novicah 1860, str. 6—7.

2. Pismo se je ohranilo v Žigonovi ostalini, ki jo hrani Narodni muzej v Ljubljani. Kako je prišlo vanjo, mi ni znano.

3. Mišljen je Janez Zalokar (1792 do 1872), ki je bil v letih 1828 do 1835 župnik v Tržiču. Znan je kot avtor nabožnih in poljudnih v bohoričici in metelčici tiskanih knjig.

T. Pretnar

Knjižne novosti

V zbirki Kulturni in naravni spomeniki Slovenije je izšel vodnik z naslovom **Prešernov muzej v Kranju**, za katerega so napisali besedila dr. Cene Avguštin, Beba Jenčič in dr. Boris Paternu.

Gorenjski muzej v Kranju je izdal vodnik po razstavi **Kmečko gospodarstvo v Dolini**, delo višjega kustosa za etnografijo Anke Novakove. Katalog je oblikovala ing. arh. Lenka Molek.

Pri Cankarjevi založbi v Ljubljani je pravkar izšlo novo prozno delo pisatelja Pavleta Zidarja **Kože**.

»Kultura« v družbenem planu razvoja občine Škofja Loka 1974—1980

Skupščina občine Škofja Loka je med prvimi na Gorenjskem dala v javno razpravo »Družbeni plan razvoja občine Škofja Loka 1974—1980«. V projekciji socialnega razvoja občine Škofja Loka je v treh poglavjih zaobsežena tudi kulturna dejavnost loškega področja, ki ima z razmerami na Gorenjskem precej skupnih potez, v mnogočem pa se razlikuje. V tem sestavku bi radi na kratko povzeli problematiko, ki jo nakazuje ali pa tudi premalo omenja ta načrt.

Iz analize dosedanega razvoja lahko v glavnem ugotovimo naslednje značilnosti, ki bi jih lahko posplošili tudi na celotno Gorenjsko:

- da narašča število uporabnikov RTV in tiska in sorazmerno s tem upada obisk kinematografov in drugih prireditev,
- da je v primerjanem obdobju 1960/61 do 1970/71 močno upadlo število knjižnic (predvsem društvenih), povečalo pa se je število knjig v knjižnicah na prebivalca in deloma tudi izpostoja,
- da upada število članstva v kulturno-umetniških društvih in da je delo društva v primerjanem obdobju močno upadlo in se je šele v zadnjem času spet malo okrepilo,
- da so kljub nedoslednemu dotiranju glede višine dotacije redno delovale in bile redno dotirane le profesionalne

kulturne ustanove občine: muzej, spomeniško varstvo, arhiv, knjižnica, da pa tudi te ustanove zaradi pomanjkanja sredstev niso v dejavnosti dosegle republiških normativov (npr. knjižnica ni dosegla v fondu 1 knjige na prebivalca občine itd.),

- da se je stanje kulturnih domov v primerjanem obdobju močno poslabšalo in se je ponekod spremenila tudi namembnost in lastništvo le-teh,
 - posebnost škofjeloške občine je tudi v tem, da je kljub najvišji stopnji rasti narodnega dohodka in narodnega dohodka na prebivalca v tem obdobju porast sredstev za kulturo na prebivalca v občini pod republiškim in regijskim povprečjem in je v 11-letnem obdobju narasel od 0,25 na 0,28 v primerjavi z republiko (od 0,27 na 0,34) in regijo (od 0,26 na 0,36) in je tako tudi v regiji Gorenjske med najnižjimi.
- K temu moramo dodati še posebne značilnosti v kulturnem razvoju, ki Škofjo Loko ločujejo v primerjavi z Gorenjsko:
- da je kulturna dediščina škofjeloškega področja izredno bogata in tesno vezana na izjemno preteklost, ki jo pogojuje 830-letno gospostvo freisinskih škofov, ki je omogočilo kontinuiran kulturni razvoj in izjemne vplive (bogata arhitektura in slikarska dediščina, gledališke prireditve od 1721 itd.),
 - da občina Škofja Loka niha med dvema regionalnima območjima in se arhivsko in spomeniškovarstveno povezuje v ljubljansko regijo, medtem ko se v knjižničarstvu, amaterski dejavnosti in tudi likovni bolj povezuje s Kranjem,
 - da je velik del občine hribovit in sorazmerno močno naseljen in da ima za

gorenjske razmere precejšen odstotek kmečkega prebivalstva, da pa je prav zato razporeditev kulturnega dela nenakana in uporaba kulturnih dobrin ni enako dostopna vsem prebivalcem občine.

Iz zgoraj navedenih izsledkov analize dosedanjega razvoja izhaja tudi planiranje kulturnega razvoja za naslednje obdobje, ki teži predvsem k temu:

- da bi omogočil vsem prebivalcem občine možnost enakovredne uporabe kulturnih dobrin in da bi se ustavilo usihanje amaterske dejavnosti,
- da bi se socialni razvoj in s tem tudi kulturne dejavnosti približal izredno hitremu gospodarskemu razvoju in mu postal enakovreden.

Ob kulturni skupnosti in krajevnih skupnostih — kot osnovnim dejavnikom usmerjanja kulturnega dela — načrt pripisuje najpomembnejšo vlogo Občinski zvezi kulturnoprosvetnih organizacij, ko pravi: »ZKPO bo v tem planskem obdobju postala osnovni organizator in koordinator vse amaterske kulturne dejavnosti ter povezovalac dela profesionalnih kulturnih ustanov. Posebno skrb bo ZKPO posvetila dejavnosti z največjo tradicijo, ki pa je še povsem neprofesionalizirana — gledališki dejavnosti... Druge dejavnosti pa bo ZKPO povezovala prek profesionalnih kulturnih ustanov: likovno — z delom Loškega muzeja in galerije, knjižničarsko — s knjižnico Ivana Tavčarja v Škofji Loki in glasbeno — z Glasbeno šolo v Škofji Loki. Tako kot TKS pa se bo tudi ZKPO povezovala z delovnimi kolektivi, krajevnimi skupnostmi in skupno z njimi zadovoljevala kulturne potrebe neposrednega proizvajalca in občana v krajevni skup-

nosti... Načrt poimensko navaja večja občinska središča in kulturne dejavnosti, ki naj bi jih v teh krajih skupaj s profesionalnimi ustanovami razvijala ZKPO.

Posebna skrb je v planiranem obdobju posvečena sanaciji kulturnih domov in obsega 10 naselij, planirani znesek za adaptacije in preureditve pa znaša 35.000.000 din. Ob tem, da bodo urejeni kulturni domovi v Železnikih, Selcih, Retečah, Virmašah, Sorici, Žirih in v Poljanah, pa načrt skromno predvideva za Škofjo Loko šele pripravo dokumentacije za kulturni center, čeprav vsi občani močno občutijo že vsa leta pomanjkanje večje dvorane za kulturne prireditve, ki bi imela vsaj 500 sedežev. V ta center bi se lahko preselila tudi knjižnica iz dosedanjih pretesnih prostorov, potreben bi bil likovni salon za manjše razstave v mestu, ker je grad pozimi zelo od rok itd. Vprašljiva je umestnost adaptacije Loškega gledališča v sedaj planirani obliki, ko ne rešuje niti odra, zmanjšuje število sedežev v dvorani itd.

Za profesionalne ustanove, ki jih šteje mo med »kulturne«, je sedanji načrt sorazmerno skromen in ga bo treba še dopolniti po razpravah in posameznih srednjeročnih načrtih ustanov. Planirana je samo dejavnost, nikjer pa ni v številkah planiranih sredstev. Tako predvideva načrt, da bi imeli v knjižnicah javne knjižničarske mreže leta 1980 dve knjigi na prebivalca, kar pa bo zelo težko ob sedanjem obsegu nakupov, ki znaša okoli 200 knjig letno. Če bi hoteli doseči zgornji normativ, bi morali letno kupiti 5000 knjig, izposoja naj bi se povečala na 150.000 knjig, kar pa bi bilo možno le s povečanjem knjižnega fonda. Muzej predvideva povečanje obiska na 30.000 obiskovalcev letno in preureditev nekaterih zbirk, treba bo tudi popraviti okna, za katera pa tudi še ni zagotovljenih sredstev. Edino arhiv bo letos saniran in se bo preselil v lepo urejene in prostorne prostore, seveda pa bo treba zagotoviti sredstva za vzdrževanje tako velike stavbe, ki doslej niso bila planirana. Zavod za spomeniško varstvo se bo verjetno v planiranem obdobju moral omejiti v svoji dejavnosti na zaključevanje že začelih akcij in na najhujše posege, ker bo treba zagotoviti le več sredstev za zadovoljevanje najosnovnejših kulturnih potreb prebivalcev.

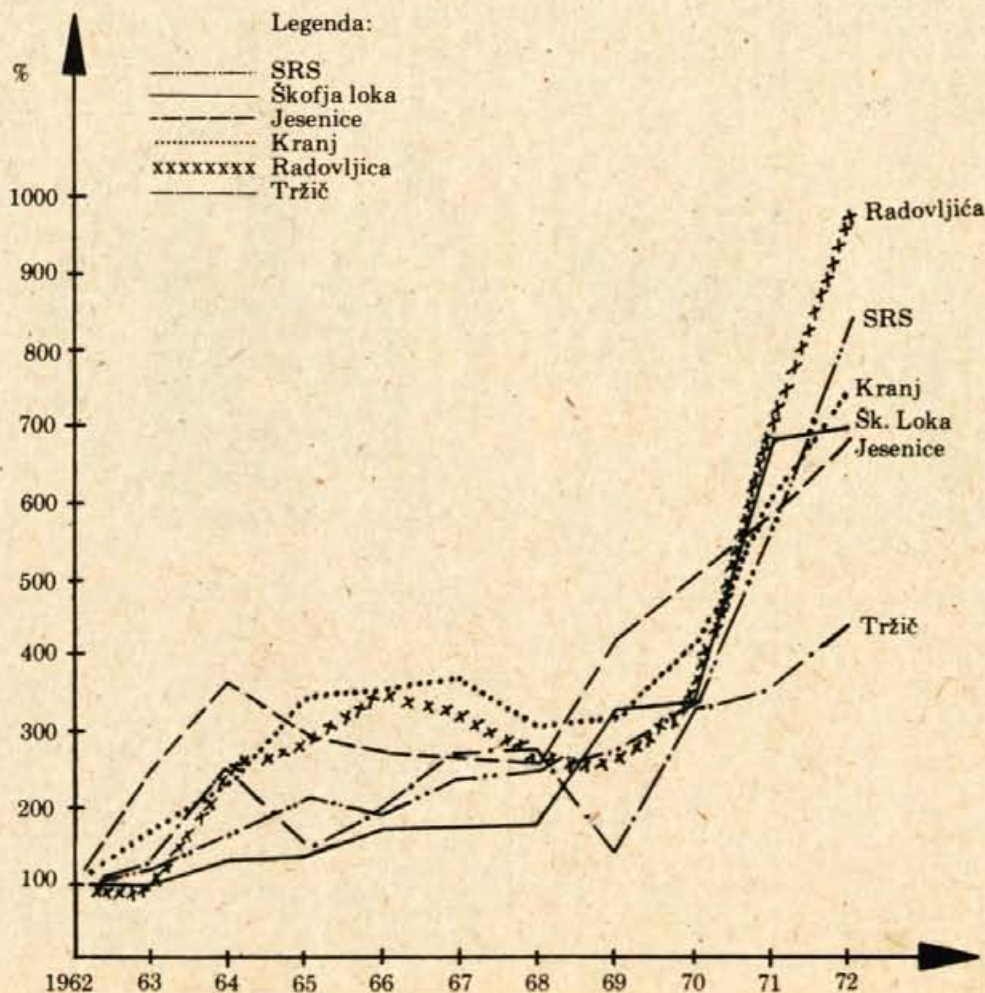
V načrtu je sicer omenjena povezava s krajevnimi skupnostmi (lep rezultat te povezave je obnovljeni kulturni dom v Železnikih) in razvijanje manjših kulturnih središč, kakršna naj bi bila: Žiri, Gorenja vas, Železniki itd., vendar bi temu morali dati še večji poudarek, morda s poglobljeno analizo možnosti razvoja kulturnoprosvetnih dejavnosti v krajevni skupnosti. Posebno obdelavo bi zaslužili krajevna skupnost Trata (škofjeloška industrijska cona), ki danes nima niti kluba, izgubila je kino in v njej deluje samo utesnena knjižnica v kletnih prostorih samskega doma, in krajevna skupnost Gorenja vas — kjer predvidevamo nove naselitve rudarjev rudnika v Žirovskem vrhu. Sedaj obstaja v Gorenji vasi skromna knjižnica, oktet in fotoklub — v novih pogojih pa se bodo pokazale specifične potrebe naseljencev, ki jih bo treba tudi zadovoljiti.

Ob pregledu »kulturnih strani« 344 strani obsežnega načrta lahko samo ugotovimo, da položaj ni rožnat, da marsičesa nimamo, kar imajo drugod že zdavnaj, da bo treba marsikaj še predebatirati in urediti ter načrt dopolniti, seveda pa bo terjalo veliko sredstev in zavzetega dela že tisto, kar stoji napisano v načrtu že sedaj.

Janko Krek

GIBANJE SREDSTEV ZA KULTURNOPROSVETNO DEJAVNOST NA PREBIVALCA 1962—1972

(iz proračuna)

v Radovljici, Škofji Loki in Ljubljani. Mnogo so pomagala razna podjetja iz vse Slovenije. Med gorenjskimi podjetji je treba posebej omeniti pomoč Iskre ter Hotelov Transturist Bohinj, ki so udeležencem ekskurzije priredili v hotelu Zlatorog prigraden in dosti bogat sprejem. Manjšo pomoč je nudilo kongresu tudi podjetje Lip Bled, medtem ko ostala gorenjska podjetja,

ki so jih organizatorji zaprosili za pomoč, niso imela posluha za to veliko kulturno akcijo, ki je bila ena največjih kulturnih prireditev letos v Jugoslaviji.

15. mednarodni ekslibris kongres je za nami. Po mnenju udeležencev, po besedah iz zahvalnih pisem je izredno uspel. Uspeh je po strokovni plati, saj se je mednarodno gibanje močno poživilo predvsem v smeri strokovnega dela. Uspeh je po gestu »zblizevanje med narodi«, kar je bilo vodilo kongresa. Uspeh je po številnih novih poznanstvih, po izmenjanih ekslibrisih in uspeh je tudi po tem, da so udeleženci spoznali košček naše lepe domovine in kos nas samih. Veliko število med njimi se je poslavljal z besedami, odkrili ste nam tako zanimivo deželo, da moramo k vam še priti.

Po kongresu niso ostali samo sklepi plenuma, besede iz zanimivih predavanj ali prijetni spomini v srcih. Na našo deželo je ostal neizbrisen spomin tudi na številnih ekslibrisih. Dolga vrsta umetnikov je izdelala za kongres ekslibrise z motivi Bleda ali z napisi o kongresu, Sloveniji itd. V svetu ekslibrisov se je torej vrnil na vidno mesto ekslibris, ki opozarja na našo deželo, na blejski kongres. Upajmo pa tudi, da je kongres vplival na zanimanje za ekslibris pri nas tako v Sloveniji kot v Jugoslaviji. Upamo lahko, da se bodo pojavili mnogi ljubitelji knjig, ki bodo želeli izraziti lastništvo svoje knjige z ekslibrisom. Upamo pa tudi, da je kongres dosti jasno pokazal, naj ekslibris ne postane samo predmet ljubiteljsva in zamenjave, ampak mora biti tesno in pristrčno povezan s knjigo. Ekslibris se mora obdržati v prvi vrsti v knjigah, šele potem je njegovo mesto v zbirkah.

Še dolgo bodo ljubitelji knjig lepili v svoje knjige ekslibrise z našimi, slovenskimi motivi, ekslibrise s slikami Bleda in s spominskimi napisi o našem kongresu. Po svetu so šle posebne kuverte z natisnjanim ekslibrisom Jožeta Trpina in s posebnim poštnim žigom o kongresu. Na teh ovojnica pozdravlja rdeč gorenjski nagelj ekslibriste vsega sveta, nagelj, ohranjen v spomin na kongres, kakor je nagelj na začetku kongresa pozdravil vse prihajajoče in kakor so se s šopkom spominov na našo lepo deželo udeleženci kongresa odpravili domov.

Rajko Pavlovec

Znan grafik iz Rige Peteris Uptis je izdelal ta ekslibris za kongres na Bledu.

Delo Švicarja Kobija Baumgartnerja.

Ekslibris Zbigniewa Jozwika iz Lublina.

Sovjetski umetnik Anatolij A. Obvincev je naredil ekslibris za Maksima Gasparija.

15. MEDNARODNI EKSLIBRIS KONGRES CONGRES INTERNATIONAL D'EXLIBRIS INTERNATIONALER EKSLIBRIS-KONGRESS

Bled 19.—22. 9. 1974

FD PTT Slovenija št. 140

Posebna kuverta z ekslibrisom Jožeta Trpina z napisom 15. mednarodni ekslibris kongres in s priložnostnim žigom.

SNOVANJA — posebno kulturno rubriko Glasa urejajo: Jože Bohinc, Janko Krek, Andrej Pavlovec (likovna umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanizem), France Pibernik (leposlovje, literarna zgodovina), Tone Pretnar, Niko Rupel, Albin Učakar (odg. urednik), Črtomir Zorec (kulturna zgodovina), Olga Zupan (zgodovina, arheologija, etnologija, spomeniško varstvo).